

GÖTEBORGS UNIVERSITET
INSTITUTIONEN FÖR SOCIALT ARBETE

Möjligheter och svårigheter

En kvalitativ studie om barnsamtal i vårdnadstvisten

Socionomprogrammet

C-uppsats

Författare: Annica Abrahamsson och Elin Winsnes

Handledare: Pål Wiig

SAMMANFATTNING/ABSTRACT

Titel: Möjligheter och svårigheter - En kvalitativ studie om barnsamtal i vårdnadstvisten

Författare: Annica Abrahamsson och Elin Winsnes

Nyckelord: Familjerätt, vårdnadstvist, barnsamtal, barnets bästa

Bakgrund: När föräldrar efter skilsmässa hamnar i en vårdnadstvist, blir deras barn involverade i en vårdnadsprocess som ska leda fram till beslut kring vårdnad, boende och/eller umgänge. I barnkonventionen och föräldrabalken finns lagar och bestämmelser som reglerar barns rätt att komma till tals och att hänsyn skall tas till barnets vilja. Bedömningen ska göras med utgångspunkten att barnets bästa skall komma i främsta rummet.

Syfte: Syftet med uppsatsen är att undersöka vilka handlingsstrategier som familjerättssekreterarna använder sig av när de möter barnen i det enskilda barnsamtalet under vårdnadsutredningen. Handlingsstrategier är ett vidare begrepp än metoder, vilket innebär att vi är intresserade av att tolka även det mer personliga förhållningssättet som våra familjerättssekreterare använder i mötet med barnen. Våra frågeställningar fokuserar på de syften familjerättssekreterarna ser med barnsamtalet, vilket innehåller de ger begreppet barnets bästa samt vilka handlingsstrategier de använder i barnsamtalet.

Metod: Vi har valt en kvalitativ forskningsmetod som bygger på en induktiv ansats. Tre familjerättssekreterare har intervjuats med hjälp av en semistrukturerad intervjuguide. Resultatet presenteras till största delen genom citat, för att låta läsaren komma närmare familjerättssekreterarnas upplevelser och erfarenheter. I analysen relaterar vi materialet till tidigare forskning och litteratur om barnsamtal. För att få ytterligare perspektiv på vårt material låter vi KASAMteorin och det narrativa perspektivet av utvecklingspsykologin belysa.

Resultat: Vi har kommit fram till att det är en stor utmaning att genomföra barnsamtalen i vårdnadsutredningen. Barnen befinner sig i en utsatt situation och familjerättssekreteraren skall på mycket begränsad tid tala med barnet om allvarliga saker utan att barnet känner sig belastat av det. Varje barn är för familjerättssekreteraren en unik person med unika omständigheter. Barnet ska känna delaktighet genom att få möjlighet att komma till tals, samtidigt ska barnet inte belastas med ansvar eller få negativa konsekvenser av sina uttalanden. Det framgår att barn lätt hamnar i lojalitetskonflikt, vilket gör det svårt att tolka vad barnets vilja egentligen står för.

Uppsatsen visar på uppdragets komplexitet. Det krävs både lyhördhet och finkänslighet i mötet med det unika barnet och stor kunskap om barn och familjerelationer i ett vidare sammanhang.

ABSTRACT

Title: Possibilities and Difficulties - A study regarding communicating with children in custody cases

Authors: Annica Abrahamsson and Elin Winsnes

Key words: Domestic law, custody case, child dialogue, the child's best interests.

Background: When divorced parents find themselves in a court case over the custody of their children, the children themselves are drawn into the legal process. This process will lead to a decision regarding which parent receives custody, where the children will live and their association with the other parent. According to the children's convention, there are rules and regulations associated with the child's right to express his/her wishes. These wishes are to be respected and considered in the decision-making process. Any judgement regarding custody of children should be made on the basis that the child's best interests come first.

Purpose: The purpose of this report is to investigate which action plans domestic dispute secretaries employ in personal dialogue with a child, during an assessment in a custody case. An action plan is a broader term than simply a method, which means that we are focusing on the personal relationship our domestic dispute secretaries establish with a child in cases regarding the future custody of that child. Our questions relate to the purpose the secretaries perceive from personal communication with a child, what they define as the child's best interests, as well as which action plans they employ in dialogue with a child.

Method: This report has chosen a qualitative research method, built on an inductive approach. Three domestic dispute secretaries have been interviewed using the semi-structured interview guide. Findings from these interviews are presented largely in the form of quotations, in the aim of bringing the reader closer to the perceptions and experiences of the domestic dispute secretaries. In the analysis, material relates to previous research and literature regarding communicating with children. To gain further perspective in respect to our material, this report has exploited the KASAM theory and the narrative perspective of development psychology to shed further light on the discussion.

Result: This report has come to the conclusion that communicating with a child during a custody trial can prove a challenge. The child is placed in an exposed position and the domestic dispute secretary has a limited amount of time to discuss serious and uncomfortable matters. Every case and child is unique, with unique circumstances. It is important that the child in question feels part of the process and can freely express his/her thoughts. At the same time, the child must not be weighed down by responsibility, and should not experience negative consequences as a result of his/her comments. It is clear that children easily find themselves torn between dividing loyalties, which makes it increasingly difficult to interpret the true wishes of the child. This report portrays the complexity of child co-operation in custody cases. The situation demands skilled perceptiveness and delicacy in dialogue with a child. Each child is unique and extensive knowledge in adolescent and family relations in a broader sense is invaluable.

Förord

Vi vill först och främst rikta ett stort tack till våra informanter som trots fulltecknade scheman avsatte tid för våra intervjuer. Tack för er uppriktighet och ert generösa sätt att dela med er av era berättelser, utan er hade det inte blivit någon uppsats. Vi vill också tacka vår handledare Pål Wiig för alla råd längs vägen.

Slutligen vill vi tacka våra familjer som har utgjort ett stort stöd och haft tålamod med oss under denna intensiva period av uppsatsarbete.

Borås April 2011

Annica Abrahamsson & Elin Winsnes

Förkortningar

FB - Föräldrabalken

BO - Barnombudsmannen

SOU - Statens offentliga utredningar

FSR - Familjerättsociomernas riksförening

SCB - Statistiska centralbyrån

PROP - Proposition

SOSFS - Socialstyrelsens författningssamling

Innehållsförteckning

1. Inledning	6
1:1 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR	6
2. Bakgrund	6
2.1 JURIDISK BAKGRUND	7
2.1.1BARNKONVENTIONEN	8
2.2VÅRDNADSPROCESSEN	9
2.3 FAMILJERÄTT	9
3. Teoretisk referensram	10
3.1 KASAM	11
3.2 UTVECKLINGS PSYKOLOGI -NARRATIV	12
4. Kunskapsläge - Barnsamtal	13
4.1 SYFTET MED BARNSAMTALET	13
4.2 ATT TALA MED BARN	13
4.3. BEMÖTANDE OCH FÖRHÅLLNINGSSÄTT	15
4.4 SAMTALSMETODER	15
4.5 HJÄLPMEDEL	16
5. Tidigare forskning	17
6. Metod	21
6.1 LITTERATURSÖKNING	22
6.2 URVAL	22
6.3 INTERVJUGUIDE	22
6.4 GENOMFÖRANDE	23
6.5 AVGRÄNSNINGAR	23
6.6 ANALYSFÖRFARANDET	24
6.7 VALIDITET, RELIABILITET, GENELISERBARHET	25
6.8 ETISKA ÖVERVÄGANDEN	26
6.9 METODKRITIK	27
7. Resultat	27
7.1 SYFTET MED BARNSAMTALET	27
7.1.1 GE BARNET MÖJLIGHET ATT KOMMA TILL TALS.....	28
7.1.2 GE BARNET FÖRSTÅELSE FÖR SITUATIONEN.....	28
7.1.3 PÅVERKA OCH FÖRÄNDRA SITUATIONEN FÖR BARNET	29
7.2 BARNETS BÄSTA	31
7.3 GENOMFÖRANDET AV BARNSAMTALET	35
7.3.1 STRUKTUR.....	36
7.3.2 SAMTALSMETODER OCH HJÄLPMEDEL	37
7.3.3 FÖRHÅLLNINGSSÄTT OCH BEMÖTANDE.....	39
8. Analysresultat	42
8.1 SYFTET MED BARNSAMTALET	43
8.2 BARNETS BÄSTA	45

8.3 GENOMFÖRANDET AV BARNSAMTALET	47
9. Diskussion och slutsats.....	49
10. Källförteckning.....	53
11. Bilagor	

1. Inledning

”Vissa barn känner man som om de har en beställning att lägga fram från föräldrarna, de använder ord som inte är vanligt och adekvat för deras ålder. När man väl skrapar lite grand på det, ställer lite följdfrågor, så kommer det fram något annat.”(Sara, familjerättssekreterare)

Barn, vars föräldrar befinner sig i en vårdnadstvist, hamnar ofta i en lojalitetskonflikt där de inte vill välja bort eller såra någon förälder. När familjerättssekreteraren ska låta barnet komma till tals för att få reda på hur barnet själv ser på sin situation, hur ska de då hantera det faktum att barnet är i beroendeställning, att barnet upplever sig själv som problemet eller att barnet tagit på sig rollen som budbärare? Både möjligheter och svårigheter väntar den som tar sig an uppdraget att vara barnets ombud i vårdnadsutredningen.

Att vara familjerättssekreterare innebär att tolka barnets vilja, förstå barnets behov och bedöma vad som både kortsiktigt och långsiktigt är barnets bästa. Barnets bästa skall komma i främsta rummet (Barnkonventionen artikel 3). Uppdraget att kartlägga detta innebär ett stort ansvar både med tanke på framtiden, men också därför att det barnet som familjerättssekreteraren har framför sig behöver få en känsla av sammanhang när tillvaron gungar.

1.1 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR

Vårt syfte med denna studie är att undersöka vilka handlingsstrategier familjerättssekreterare använder för att få fram barnets bästa i vårdnadstvisten. För att besvara syftet använder vi oss av följande frågeställningar:

1. Vad säger familjerättssekreterarna om barnsamtalens syften?
2. Vilket innehåll ger familjerättssekreterarna begreppet barnets bästa?
3. Vilka konkreta handlingsstrategier använder familjerättssekreterarna i barnsamtal?

2. Bakgrund

För att ge en förståelse av vilka faktorer som styr familjerättssekreterarnas uppdrag, kommer vi under detta kapitel presentera juridisk bakgrund, som inbegriper lagstiftning kring principen om barnets bästa samt barnets rätt att komma till tals. Vi kommer även att redogöra för vårdnadsprocessen och det familjerättsliga arbetet gällande barnets vårdnad, boende och umgänge.

2.1. JURIDISK BAKGRUND

Grunden för familjerättens barnsamtal är vad som juridiskt föreskrivs och därför kommer vi att kortfattat göra en genomgång av vilka förutsättningar barnkonventionen och svensk lagstiftning ger. I sammanhanget presenterar vi barnkonventionen och vi för även fram olika synpunkter på vad begreppet barnets bästa innehåller. Med barn avses varje människa under 18 år, som därmed är omyndig (Schiratzki, 2006).

Barnets bästa - en övergripande princip i både barnkonventionen och svensk lagstiftning, lagtexter:

Barnkonventionen artikel 3:

”Vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ, skall barnets bästa komma i främsta rummet.”

Föräldrabalken 6 kap 2a §:

”Barnets bästa skall vara avgörande för alla beslut om vårdnad, boende och umgänge. Vid bedömningen av vad som är bäst för barnet skall det fästas avseende särskilt vid risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för övergrepp eller att barnet olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa, och barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna.”

Socialtjänstlagen 1 kap. 2§:

När åtgärder rör barn skall det särskilt beaktas vad hänsynen till barnets bästa kräver. Med barn avses varje människa under 18 år.

Barnets rätt att komma till tals i utredningar gällande vårdnad, boende och umgänge, lagtexter:

Barnkonventionen artikel 12:

”Konventionsstaterna skall tillförsäkra det barn som är i stånd att bilda egna åsikter rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet, varvid barnets åsikter skall tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad”

Föräldrabalken 6 kap 2a §:

”Hänsyn skall tas till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad.”

Föräldrabalken 6 kap 19§:

”Om det inte är olämpligt, ska den som verkställer utredningen försöka klarlägga barnets inställning och redovisa den inför rätten samt lämna förslag till beslut.”

Socialtjänstlagen 3 kap 5§:

När en åtgärd rör ett barn skall barnet få relevant information och hans eller hennes inställning så långt det är möjligt klarläggas. Hänsyn skall tas till barnets vilja med beaktande av dess ålder och mognad.

2.1.1 BARNKONVENTIONEN

Initiativet till barnkonventionen togs av Polen 1979 och förslaget byggde på FN:s förklaring 1959 om barnets rättigheter. Tio år senare, 1989, var barnkonventionen framarbetad och antogs av FN:s generalförsamling. Sverige ratificerade barnkonventionen 1990, vilket innebär att Sverige därmed har en internationell folkrättslig förpliktelse att följa barnkonventionen och att använda den vid tolkning av svensk lagstiftning (Schiratzki, 2006). Staten är ansvarig för förverkligandet av barnkonventionen och rapporterar regelbundet till FN:s kommitté för barnets rättigheter om de åtgärder och framsteg som gjorts i Sverige (Ewerlöf, Sverne & Singer, 2004).

Barnkonventionen definierar inte exakt vilket innehåll som ska ges till begreppet barnets bästa. Barnkonventionens beskrivning är universell och innehåller vilka rättigheter som borde gälla för alla barn i hela världen oavsett kultur, religion eller andra särdrag (BO, 2011). Svensk lagstiftning rekommenderar, genom barnkommittén, att barnets bästa ska bedömas genom att kombinera vetenskaplig kunskap och beprövad erfarenhet med att låta barnen själva komma till tals. Vad som är barnets bästa ska bestämmas utifrån en helhetsbedömning av barnets situation, med hänsyn till allt som rör barnets fysiska och psykiska välbefinnande samt barnets utveckling. Både kortsiktiga och långsiktiga effekter ska beaktas. I Föräldrabalken har barnets bästa en tydligare prioritering än i barnkonventionen. Skillnaden är att i barnkonventionen kan barnets bästa vägas mot andra intressen, medan svensk lagstiftning anger att barnets bästa ska vara det som är avgörande (SOU 2005:43).

Barnets bästa är ett komplext begrepp, menar Johanna Schiratzki, professor i rättsvetenskap. Begreppet är sammankopplat med barnets rättigheter, som handlar om begränsad autonomi och skydd, men även om självständighet och egna åsikter. Dessa två aspekter kan vara svåra att kombinera. Barnets bästa behöver tolkas som ett vidare begrepp än barnets rättigheter, då barnets bästa rymmer mer än lagens garantinivåer. Med hänsyn till barnets bästa kan även inskränkningar göras, exempelvis av barnets rätt att komma till tals. Barnets bästa är därför ett värdeöppet rättsfaktum, vilket innebär att den exakta innebörden är individuell och fastställs i tillämpningen. Detta innebär inte att rätten bortser från antaganden om vad som är bra för barn. Dessa antaganden görs med lagtexter, förarbeten och avgöranden som grund (Schiratzki, 2006). Rickard Sjöström beskriver i sin avhandling barnets bästa med två utgångspunkter; dels det normativa, det vill säga rättskällorna, och dels det empiriska som innehåller kunskap om barns bästa utifrån både allmänna och individuella behov. Den empiriska kunskapen hjälper oss att komma fram till vilken konkret lösning som är bäst för det enskilda barnet (Sjöström, 2009).

2.2 VÅRDNADSPROCESSEN

Vårdnadstvist är den rättsliga processen kring vårdnaden om ett barn. Enligt Familjerättsassocionomernas riksförenings artikel separerar årligen ca 55 000 föräldrar (Järnesjö, 2010) och av dessa utvecklas ca 10 % till vårdnadstvister (Rejmer, 2003). Cirka 7 400 barn och ungdomar blev berörda av utredningar om vårdnad, boende och/eller umgänge under 2009 (Socialstyrelsen, 2009) Av Sveriges barn lever 26 % med en ensam förälder eller har ett växelvis boende. Av de barn som har separerade föräldrar bor 65 % störst del hos sin mamma, 17 % bor störst del hos sin pappa och 18 % bor växelvis hos föräldrarna (SCB, 2011).

Vi ett uppbrott mellan föräldrar är det inte endast vårdnadsfrågan som skall avgöras, även boendet och umgänget skall bestämmas. Är föräldrarna överens om vårdnaden vid ett uppbrott så kan de vända sig till socialnämnden för att skriva ett avtal (Socialstyrelsen, 2006). Under 2009 skrevs 4 200 sådana avtal (Socialstyrelsen, 2010). Avtal kan också skrivas om föräldrarna är överens om boendet och umgänget (Familjerätt, 2009). För att få avtalet godkänt gör socialnämnden en prövning av att barnets bästa och barnets önskemål beaktas (Prop 1997:98). Vill föräldrarna ansöka om ensam vårdnad så får de vända sig till tingsrätten som då bedömer föräldrarnas samarbetsförmåga och vad som kan tänkas vara bäst för barnet. Barnets behov är individuellt och förändras över tid vilket innebär att beslutet om boendet inte behöver vara permanent (Socialstyrelsen, 2006).

Om föräldrarna inte kan komma överens om vårdnad, boende och/eller umgänge, så erbjuds de att delta i samarbetsamtal för att nå en överenskommelse i frågorna som rör barnet innan en vårdnadstvist inleds. Om tvisten inte kan lösas med samarbetsamtal, går avgörandet till tingsrätten om hur vårdnad, umgänge och boende skall utformas (Socialstyrelsen, 2006). I den inledande fasen av vårdnadstvisten kontaktas familjerätten för så kallad snabbupplysning inför ett tillfälligt beslut. Detta innebär att utredaren under 14 dagar samlar in information via registeruppgifter om familjen som sedan skickas till tingsrätten. Om domstolen tar beslut om fortsatt utredning får familjerätten i uppdrag att samla in information för ett bredare underlag. Detta skall ske skyndsamt. Utredningstiden samt riktlinjerna för hur utredningen skall utföras beslutas av domstolen (Socialstyrelsen, 2004).

2.3 FAMILJERÄTT

Familjerättens främsta uppgift i en vårdnadsutredning är att klargöra och redovisa barnets och föräldrarnas inställning genom att hämta in upplysningar från dem (Socialstyrelsen, 2006). Utgångspunkten är att barnen är experter på sina egna situationer och skulle barnets intresse komma i konflikt med de vuxnas, så skall barnets intresse ha företräde (Socialstyrelsen, 2003). Den grundläggande principen är att så länge en gemensam vårdnad är i enlighet med barnets bästa så skall detta eftersträvas (Socialstyrelsen, 2009). En gemensam vårdnad förutsätter att föräldrarna kan samarbeta kring frågor som rör barnet (Familjerätt, 2009). För att kunna avgöra vårdnadsutredningen i enlighet med barnets bästa måste man ta hänsyn till barnets

vilja. Syftet med att ha ett barnsamtal under utredningen är inte för att barnet skall behöva välja mellan sina föräldrar, utan för att belysa livssituationen barnet befinner sig i samt lyssna till barnets tankar kring olika möjliga lösningar (Glimtar, Socialstyrelsen, 2004). Den som bedriver vårdnadsutredningen måste vara införstådd med den lojalitetskonflikt som barnet kan vara i och ta hänsyn till denna. Utredaren skall undvika att barnet pressas att ha en åsikt eller ta ställning (SOU 2005:43). Vid inhämtandet av uppgifter kan familjerätten ta kontakt med andra personer i barnets nätverk för att få ytterligare upplysningar om barnet (Socialstyrelsen, 2006). Samtalet med referenspersoner bör inriktas på barnets psykiska och fysiska hälsa och utveckling, hur referenspersonen ser på samspelet och relationen mellan barnet och dess föräldrar (SOSFS 2003:14).

Familjerättssekreteraren bör träffa barnet både enskilt och tillsammans med föräldrarna. Syftet med samtalen är att utredaren skall lära känna barnet, bedöma barnets utveckling och mognad, hur barnet mår samt bedöma samspelet och anknytningen till föräldrarna. Det enskilda barnsamtalets längd och innehåll bör anpassas efter barnets mognad och ålder. Om det anses lämpligt så bör barnet informeras om vad utredaren kommit fram till i utredningen. I utredningsrapporten som sedan skall lämnas till tingsrätten bör utredaren bland annat redovisa under vilken tidsperiod utredningen pågått, hur många träffar utredaren haft med föräldrar samt med barnet, vilka som närvarat samt vilka referenspersoner som kontaktats och varför. Om någon av föräldrarna inte medverkat bör detta också redovisas (SOSFS 2003:14). Vidare skall utredaren motivera om man valt att inte ta några kontakter eller om man valt av någon anledning att inte tala med barnet (SOU 2005:43). Barnets inställning skall redovisas för tingsrätten och likaså dess känslomässiga anknytning och relation till sina föräldrar. Utredaren skall lämna förslag på hur behovet av en nära och god kontakt mellan barnet och båda föräldrarna bäst kan tillgodoses, även föräldrarnas vilja och förmåga till att samarbeta skall redovisas. Utredaren bör alltid lämna en konsekvensbeskrivning där resultatet av vad olika beslut kan innebära för barnet presenteras (SOSFS 2003:14). I Propositionen (1997:98:7) skriver regeringen att någon skyldighet om slutsats inte finns i utredningsmaterialet, men föreslår att den som verkställer utredningen och har god kännedom om förhållandena, skall lämna förslag till beslut.

3. Teoretisk referensram

För att i analysdelen kunna belysa de fenomen som vi i vårt resultatkapitel beskriver använder vi oss av två teorier. Det första, KASAM, hjälper oss att förstå vilka behov hos barnet familjerättssekreteraren behöver ta hänsyn till. Den andra, utvecklingspsykologins narrativa perspektiv, förklarar barnets narrativa förmåga och faktorer som påverkar barnets berättande.

3.1 KASAM

Under denna rubrik använder vi Aaron Antonovsky (1991) som referens, om inget annat anges. KASAM, Antonovskys salutogena teori, lägger tonvikten på vad som motverkar problem och ohälsa i livet. Det som är mest grundläggande för människans förmåga att bemästra sin situation är dess känsla av sammanhang, KASAM, det vill säga upplevelsen av att livet är begripligt, hanterbart och meningsfullt.

Begriplighet handlar om i vilken utsträckning man upplever information; inre och yttre stimuli, som ordnad, förutsägbar och tydlig och *inte* kaotisk, oväntad eller oförklarlig. För ett barn kan det innebära att man upplever förutsägbarhet genom att världen inte förändras hela tiden. Förutsägbarheten är i sig inte god, det beror på innehållet. Begriplighet innebär även att få förutsägbarhet genom överensstämmande budskap, där exempelvis samma beteende belönas av olika viktiga personer i barnets liv.

Hanterbarhet handlar om att uppleva att det står resurser till ens förfogande, att även om det händer olyckliga saker så kommer det att ordna sig. Antonovsky beskriver det som att ha en bra belastningsbalans mellan inre och yttre krav. Barnet upplever hanterbarhet när de vuxna föreslår eller kräver beteenden som varken underbelastar eller överbelastar barnet. Underbelastning betyder att barnet blir lämnat, på olika sätt. Överbelastning handlar om att bli ställd inför för många olösliga uppgifter och för höga krav. Hur krav och utmaningar upplevs är även beroende av viljan, om barnet vill eller inte vill leva upp till det. Hanterbarhet handlar om att känna sig kompetent i sin sociala roll. Barnet är sårbart och beroende, vilket leder till att det anpassar sig. Om barnet uttrycker en vilja kring något, kan gensvaret vara ignorerande, avvisande, kanalisering eller uppmuntrande och acceptering. När dessa olika typer av gensvar balanseras skapas förutsättningar för hanterbarhet. Ignorerande och avvisande gensvar lär barnet vad man ska undvika. Om största mängden gensvar är kanalisering, exempelvis: Nu nej, men senare ja, på det här viset ja, på det här viset nej, eller uppmuntrande (som är en glädjefylld belöning) blir barnet varken överbelastat eller underbelastat. Föräldrar som ger sina barn hanterbarhet har egenskaper av flexibilitet, självkontroll, mening, förutsägbarhet, valfrihet och en känsla av att problem går att hantera och lösa.

Meningsfullhet uppnås genom att man upplever delaktighet, betydelsefullhet och är engagerad för eller i någonting. Det handlar om att ha erfarenheter av medbestämmande i en social värdesatt verksamhet och känna sig delaktig i resultatet. Det betyder inte att ha kontroll, utan att det man gör påverkar resultatet, vilket också ger ansvar. Om andra bestämmer helt och hållet känner vi oss betraktade som objekt, vilket leder till likgiltighet och meningslöshet. För ett barn är det viktigt vilket gensvar det får, då ett engagerat och respektfullt bemötande signalerar barnets betydelsefullhet. Även beröring är viktigt.

I samtal med barn är det viktigt att barnen får sätta ord på sina känslor och på det som händer, berätta om sina erfarenheter och reflektera över framtiden och sina liv. Barnet behöver ha tydliga och klara besked om vad som händer för att utveckla en förståelse av sig själv eller sin omgivning (Holmsen, 2007).

3.2 UTVECKLINGSPSYKOLOGI – DET NARRATIVA PERSPEKTIVET

Barnets förmåga att berätta kan belysas genom Daniel Sterns beskrivning av den narrativa utvecklingen. Narrativ kompetens, det vill säga förmågan att av viktiga personliga upplevelser skapa en sammanhängande historia, är beroende av mentaliseringsförmågan (att kunna leva sig in i andras tankar och känslor) som ökar i 3-4 årsåldern, samt förmågan att skapa metarepresentationer (att tänka om sitt eget tänkande) som ökar i 4-5 årsåldern. Dessa förmågor gör att barnet kan börja uppfatta det relativa i sina egna och andras tankar. Barnet börjar kunna ge uttryck för sina egna upplevelser av sig själv och andra, det försöker att tolka människors beteenden utifrån deras avsikter. Barn lär sig tidigt att skapa och anpassa en historia som hjälper dem att nå sina mål (Stern, 1991). (Det är inte säkert att barnets historia avspeglar verkligheten eller att den är helt logisk. Vid 5 års ålder har barnet exempelvis ganska klart för sig vad som ”passar” att berätta i familjen och inte. Barnet lär sig att ge uttryck för och beskriva sina egna upplevelser av själv och andra utifrån den kulturen barnet växer upp i. Under barndomen skapas barnets ”självbiografier” tillsammans med andra vuxna som en delad mening. Detta intersubjektiva samspel fungerar reglerande och hjälper barnet att tolka och forma sin berättelse (Havnesköld & Risholm-Mothander, 2002). När barnet berättar sin självbiografi handlar det inte bara om att återge det förflutna, utan på detta sätt både upptäcker barnet sin identitet och skapar den. Berättelser kan i ett negativt syfte bevara förvanskningar av verkligheten. Ett barn kan ha en berättelse som är tillrättalagd genom förälders medverkan och för barnet kan en sådan berättelse vara sanningen. Det kan vara en plågsam process att själv känna efter och tänka ut en ”sannare” berättelse. Dessa förvanskningar kan leda till psykiska störningar och behöva få psykoterapi för att granskas. Subjektiva upplevelser av världen jämförs då med berättelsevärlden och i psykoterapi kan man få dessa att harmoniera (Stern, 1991).

Haldor Øvreeide (2001) menar att mindre barn, 3-4 åringar, inte har så lätt att berätta om saker som hänt, men att minnet kan vara mycket exakt om det framkallas associativt genom exempelvis teckning och olika former av situationskonstruktion. När vuxna repeterar och strukturerar en berättelse blir den successivt mer sammanhängande för barnet, men riskerar samtidigt att bli tillrättalagd och styrd. På så vis kan det bli svårt att tolka vad som är barnets egna faktiska erfarenheter.

Upp emot skolåldern behöver barnet fortfarande konkreta handlingar och aktiviteter för att kunna ta emot ny information och på ett nyanserat sätt berätta om sina upplevelser. Barnet har svårt att rekonstruera vad som hände längre tid tillbaka, eftersom upplevelsen då uppfattades kognitivt annorlunda. Barnets förmåga att formulera en sammanhängande berättelse av erfarenheter och upplevelser ökar med stigande ålder (Øvreeide, 2001). Något man bör vara medveten om är att barn som befinner sig i pressade situationer generellt sett regredierar och agerar utifrån en lägre åldernivå än de befinner sig på (Socialstyrelsen, 2004).

4. Kunskapsläge – Barnsamtal

För att ge läsaren en kunskapsöversikt och beskrivning av hur man professionellt bemöter barn i utredningssammanhang, använder vi flera författare i ämnet vars kunskaper förs fram i detta kapitel.

4.1 SYFTET MED BARNSAMTALET

Det finns flera syften med att ha ett barnsamtal under en vårdnadsutredning. Barnet har en rättighet att komma till tals i ärenden som rör dem och utredaren skall få en uppfattning om barnets situation och barnets behov. För att barnet skall kunna ge information på ett rättssäkert sätt behöver barnet förstå vad den information som lämnas kommer att användas till (Socialstyrelsen, 2004). Barnet behöver också få information om vad samtalet skall handla om och vad man förväntar sig av barnet, utan att sätta press på det (BO, 2004).

Att ge barn möjlighet att berätta sin historia är en viktig funktion. Genom att låta barnet få möjlighet att uttrycka sina tankar eller sin oro samt ställa frågor, kan begripligheten öka (Iwarsson, 2007) (Cederborg, 2010). Samtalet skall bekräfta, stödja och skapa ett sammanhang för barnet (Øvreeide, 2010). I Socialstyrelsens rapport (2004) ”Samtal med barn i socialtjänsten” tar man upp att det viktigaste i ett barnsamtal är att inbjuda barnet till delaktighet, lyssna på barnets egna tankar, låta barnet få förståelse för sin situation och stärka barnet.

Barn kan behöva avlastas ifrån skuld och skamkänslor. En vårdnadstvist kan fylla barnets nätverk med konfliktfyllda relationer, där åsikterna om barnets situation är många. I detta konstruerar barnet en egen verklighetsbild där barnet själv oftast är problemet. Det egocentriska tänkandet som barnet har gör att det känner sig medansvarigt även under tvång eller manipulation. Barn i 5-9 års åldern präglas av ett moraltänkande. Känslan av avvikelse kan ge upphov till att skam och skuldkänslorna blir tydliga i denna ålder. Därför är det viktigt att tala om sådant som är skamfyllt för barnet för att reducera rädslan och otryggheten. När känslorna giltighetsförklaras och barnet får stöd så kan en utveckling ske (Øvreeide, 2010). Genom att generalisera vissa känslor och upplevelser kan barnet uppleva att det är accepterat att känna och berätta om sådant som tynger dem och upplevs som skamfyllt (Socialstyrelsen, 2004) (Iwarsson, 2007). Det är en balans mellan att normalisera upplevelser samtidigt som barnets individuella erfarenheter måste få utrymme. Väljer barnet att tala om jobbiga saker är det extra viktigt att man erbjuder barnet trygghet och inte är avvisande (Øvreeide, 2010).

4.2 ATT TALA MED BARN

Varje barn har sitt eget perspektiv, sin subjektiva uppfattning och sina erfarenheter. Barnet ska ges möjlighet att berätta om sina upplevelser som en del av ett beslutsunderlag, men barnet skall aldrig pressas på sina synpunkter och har inga skyldigheter att uttala sig. Om barnet väljer att uttala sig har de vuxna skyldighet att avlasta barnet från det ansvar ett

uttalande kan innebära. Särskilt små barn kan inte förstå innebörden av den makt, delaktighet och det inflytande som man ger det (Socialstyrelsen, 2004). Barn har svårt att förstå vad en utredning är och vilka konsekvenser det man säger får. Barnet bör få bli delaktighet på en nivå som det förstår. Att barnet får utrymme att berätta sin vilja och önskan innebär inte att man måste följa dessa, men barnet måste bli bekräftat och taget på allvar. Om domen inte blir som barnet önskade bör barnet på ett respektfullt sätt få förklaringar till det (Hindberg, 2003).

I Andersson och Anderssons studie (refererad Cederborg 2010) talar författarna om att det kan vara olämpligt att fråga ett barn efter dess vilja under vissa omständigheter. Dels kan barnet vara för litet för att kunna uttrycka sig och dels kan barnet vara utsatt för påtryckningar från vårdnadshavarna (Cederborg, 2010). Torgny Gustavsson, överläkare vid barn- och ungdomspsykiatriska kliniken i Växjö, säger att en oberoende vilja hos barnet inte existerar, barnet är alltid under påverkan och viljan som barnet kan uttrycka måste alltid tolkas av vuxna (Nilsson, 1998). Därför bör man ta reda på vad barnet vill mer indirekt, genom att barnet får berätta spontant om sin situation. Barnet kan ha starka orsaker till att inte vilja berätta; rädsla för konsekvenser eller bristande förtroende kan göra att det väljer att inte uttala sig (Cederborg, 2010). Barnets vilja kan också vara svårtolkad utifrån motsägelsefulla uttalanden och signaler. Samtalsledaren skall försöka hjälpa barnet att sätta ord på sina tankar. (Øvreeide, 2010).

Befinner sig barnet i en lojalitetskonflikt kan det upplevas som hotfullt att ta ställning och barnet kan välja att uttala en önskan som är ett resultat av konflikten istället för att säga sin egen vilja (Cederborg, 2010). Även om barnets föräldrar inte är närvarande i samtalet kan lojaliteten ändå göra sig påmind. Øvreeide (2010) kallar detta för ”det tredje ansiktet”, vilket symboliserar att relationerna barnet har påverkar hur barnet betar sig, att barnets beroendeförhållanden alltid finns närvarande, även när man talar med barnet ensamt. Genom *triangulering* kan barnet känna en acceptans att öppna sig för samtalsledaren. Triangulering innebär att föräldrarna ger barnet ett godkännande att tala med samtalsledaren, genom att visa att en god relation har uppstått mellan dem och att barnet får ta del av denna. Genom att barnet upplever den goda kontakten kan det själv välja att öppna sig för samtalsledaren. Detta förespråkas i samtal där barns vilja skall uttryckas. Cederborg (2010) skriver att barn har ett inre tvång att tillfredsställa den som lyssnar för att behålla dennes kärlek, vilket kan innebära att barnet även strävar efter att få samtalsledarens ”godkännande”. Iwarsson (2007) menar att barn har en förmåga att vilja skydda sina föräldrar mot det som är jobbigt och är i de flesta sammanhang lojala mot dem. Wilson (refererad i Cederborg 2001) säger att barnet aldrig skall behöva välja sida och man måste acceptera att barnet inte vill berätta om sina önskemål. Socialstyrelsen (2004) poängterar att samtalsledaren har ett konsekvensansvar. De uppgifter som barnet lämnar under samtalet får inte leda till att barnet straffas. Barnet måste få välja vad som ska lämnas vidare till föräldrarna och även få möjlighet att ta tillbaka uttalanden. Det skall i utredningen framkomma *vad* som är barnets spontana berättelse, *vad* som är svar på frågor och *vad* eventuella tolkningar grundar sig på.

Under ett utredande samtal krävs det att barnet har en förmåga att återge information. Barn är kompetenta berättare vid 4 års ålder och man skall ha speciella skäl för att inte intervjua barn i

utredningsarbete som nått denna ålder, menar Cederborg (2010). Walker (refererad i Cederborg 2010) skriver att avsaknaden av livserfarenhet gör att små barn har svårt att referera till tidigare upplevelser och att barns minne dessutom är särskilt känsligt för press och ledande frågor.

Att professionella väljer att inte tala med barn trots att de uppnått en lämplig ålder kan ha fler anledningar. Man kan uppleva det svårt att få tillförlitlig information från ett barn, det kan också vara så att utredaren är rädd att väcka känslor hos barnet som kan skada det eller att man vill undvika att förvärma barnets lojalitetskonflikt (Cederborg, 2010). Socialstyrelsen skriver i sin rapport att barnets syn inte alltid kommer fram i utredningarna, därför att det finns en rädsla hos utredarna att man skapar förväntningar hos barnet som inte kan infrias. Det finns även en osäkerhet över hur man skall tolka det barnet säger (Socialstyrelsen, 2004). Ju mer begränsad förmåga barnet har att kommunicera, desto större är risken att uttalanden kan misstolkas (Cederborg, 2010).

4.3 BEMÖTANDE OCH FÖRHÅLLNINGSSÄTT

Intervjuaren ska tänka på att vara så neutral som möjligt och lyssna mer än att tala (Cederborg, 2010). Att verkligen lyssna på barnet är att även försöka lyssna till det som sägs ”mellan raderna” (Iwarsson, 2007). Misstänker man som utredare att barnet inte talar sanning skall man ändå möta barnet med respekt. Barnet skall inte känna sig anklagat eller konfronterat (Cederborg, 2010). Att inte bli trodd är kränkande och osanningen kan ha uppstått genom missförstånd eller en svårbegriplig fråga (BO, 2004). Både Cederborg (2010) och BO (2004) menar att intervjuaren i största möjliga mån skall undvika kroppskontakt oavsett vilken känsla barnet ger uttryck för, eftersom man inte vet vad barnet kan ha utsatts för tidigare och hur kontakten upplevs. Vidare skriver de att samtalsledaren bör undvika att repetera frågor och framförallt ledande sådana, då barn kan uppfatta att svaret inte var rätt eller uppskattat. Resultatet av detta kan bli att barnet ändrar sin historia för att tillfredställa samtalsledaren. Viktiga aspekter i samtalet är att barnet inte skall pressas på sina åsikter, de skall kunna svara att de inte vet, protestera om något uppfattas fel och fråga om de inte förstår.

4.4 SAMTALSMETODER

Det är varken önskvärt eller enkelt att dela in samtalsmetoder i kategorier av rätt och fel. Det finns också risker med att ha bestämda mallar, vilket skulle kunna leda till att samtalsledaren slutar lyssna aktivt på barnet (Iwarsson, 2007). Ett barn har lättare att berätta saker utifrån sitt eget perspektiv om utredaren använder en bra samtalsmetodik (BO, 2004). Forskning visar att många barn blir felaktigt intervjuade, frågorna är ledande, suggestiva och inte anpassade efter barnets utvecklingsnivå (Cederborg, 2010).

När det gäller användning av hjälpmedel i samtal med barn finns det skilda åsikter. Cederborg (2010) framhåller att små barn kan ha svårt att skilja mellan fantasi och verklighet samt att forskare (Thierry m.fl.) har kommit fram till att användandet av fantasielement i samtalet kan förvirra barnet. Att använda leksaker, som exempelvis dockor, uppmanar barnen att låta fantasin flöda och bör därför undvikas. Barnet tycker att det är svårt att förstå att dockorna symboliserar både ett objekt och dem själva menar Cederborg (2010). Andra studier visar på att man kan få mer information från barn om man använder sig av leksaker under samtalet. Det som kommer fram under leken måste dock följas upp med fritt berättande ifrån barnet. Ofta är leksakerna bra hjälpmedel för att inleda samtal. Utifrån leksakerna kan samtalsledaren få barnet att fantisera genom att ställa frågor som exempelvis rör leksakens känslor vid olika situationer. Samtalsledaren är en medskapare i samtalet med barnet, vilket är viktigt att reflektera över då målet är att barnet skall tala så fritt som möjligt oavsett vilket hjälpmedel man tar till (Socialstyrelsen, 2004). BO (2004) skriver i sin rapport ” Samtal med barn och unga” att den som leder barnsamtal bör tänka på att inleda med öppna frågor. När barnet börjat berätta om något kan man be det fördjupa sig genom att ställa följdfrågor. Frågor med ja och nej som svarsalternativ bör undvikas. Forskning visar på att små barn kan svara ja på sådant som inte hänt. Även Iwarsson (2007) förespråkar att samtalet skall börja med öppna frågor, för att låta en berättelse få växa fram. Denna typ av frågor ger också samtalsledaren möjlighet att upptäcka och tydliggöra resurserna som finns kring barnet. BO (2004) framhåller att språket skall anpassas efter barnets utveckling, samt att allt som rör utredarens egna tolkningar bör, i den mån det går, bekräftas av barnet.

Det finns delade åsikter om vilka personer som bör närvara under barnsamtal. Cederborg (2010) menar att föräldrars deltagande kan hämma barnet, som då anpassar sina svar för att tillfredsställa föräldern. Att ta in ytterligare en professionell i samtalet kan förstärka en asymmetrisk maktrelation. Øvreeide (2010) anser däremot att med en förälder närvarande kan man gå in på personliga erfarenheter utan att skapa en för intim relation med barnet. BO (2004) tycker att antalet vuxna i rummet bör begränsas vid samtalet, då barnet redan är i ett underläge. Föräldrar kan medverka för ett känslomässigt stöd, men det är att föredra att föräldern sitter utanför samtalsrummet.

4.5 HJÄLPMEDEL

Nallekorten föreställer bilder på nallar med olika känslouttryck. Dessa används som hjälpmedel främst i samtal med yngre barn för att få mera känslolinlevelse i barnets berättelse (Sjölin-Nilsson & Nilsson, 2009). Nallekorten hjälper barnet att identifiera sina känslor. Man ställer frågor kring bilderna för att förhoppningsvis få fram förklaringar från barnet; Vilken nalle är du mest lik? Vad ser du på kortet? Vilken nalle är mamma? Barnet själv ska förklara, för den innebörd som barnet lägger i bilden kan variera och vara helt annorlunda än vad den vuxne förväntar sig (Lundin & Nylander, 2005). Syftet med att använda bilder bör vara att få igång ett samtal, inte att tolka barnets tankar och känslor genom symbolerna (Socialstyrelsen, 2004).

Tejping innebär att man visuellt gestaltar sitt nätverk och sin livssituation, provar ut nya lösningar eller visar en traumatisk upplevelse med hjälp av målade träfigurer. Det hela utspelar sig på en ”scen”, som tejplats upp på ett bord. Materialet (BoF-figurer) innehåller minst 20 stycken människofigurer, i olika åldrar, med olika kön och utseenden. Man ska även ha bilar, hus, träd, djur och möbler för att barnet ska kunna åskådliggöra miljön (Sjölin-Nilsson & Nilsson, 2009). Dessa BoF-figurer kan även användas i sandlåda (www.boftejping.com) (Axelsson & Carlsson, 2003).

Emmadockorna är utvecklade av en legitimerad psykolog, Emma Antonsson. Alla dockorna är gjorda i trä och helt neutrala med endast olika färger och kroppsformer. De saknar ansikten och har därför inga känslouttryck. De finns i olika storlekar, 5-10 cm. De passar bra i kombination med nätverkskarta eller nallekort (Sjölin-Nilsson & Nilsson, 2009).

Nätverkskarta används för att kartlägga det sociala nätverk som barnet är en del av. Den kan exempelvis ritas rund, indelad i fyra fält och med barnets namn i mitten. Utifrån en sådan karta kan man prata med barnet om vad som händer i de olika fälten/miljöerna och hur barnet relaterar till de olika personerna. De fyra fälten kan exempelvis vara familj, släkt, skola och vänner (Askland & Sataöen, 2003).

Norrköpingsmodellen är en samtalsmodell som ursprungligen kommer från forskargruppen NIHCD (National Institute of Health and Human Development) och har utvecklats vidare av socialsekreterare i Norrköping. I modellen är det viktigt att samtalsledaren är så neutral som möjligt i sitt förhållningssätt för att inte påverka barnets berättelse. Ordet ”berätta” har en nyckelfunktion. Genom att be barnet berätta visar man en så öppen attityd som möjligt och man undviker ledande frågor. Att sammanfatta för att förtydliga och verbalisera för att bekräfta är också viktigt. En intervjuguide finns som delas in i tre faser: inledning, det substantiella och avslutning (Gustavsson, 2005).

5. Tidigare forskning

Vår ambition har varit att finna forskning som belyser olika aspekter av familjerättssekreterarnas uppdrag i vårdnadsutredningen, samt vilka handlingsstrategier de använder i barnsamtalen. Nedan presenteras några forskningsresultat från 2000-talet. Samtliga belyser komplexiteten i att arbeta inom familjerätten. Någon fokuserar på barnets upplevelser, medan flera andra belyser metoder och bemötande.

Vi använder i detta kapitel inga referenser i löpande text eftersom överskrifterna visar vem/vilka som är författare.

Vem lyssnar på barnet? En studie av familjerättsligt arbete/ Nylander & Lundin 2005

I denna c-uppsats har en enkätundersökning gjorts på uppdrag av Familjerättssociomernas riksförbund. 166 medlemmar har besvarat enkäterna och syftet med studien är att ta reda på hur familjerättssekreterarna arbetar med utredning och samarbetsamtal. Vi väljer att från studien lyfta fram några av frågorna. På frågan vilken åldersgräns som tillämpas för enskilda samtal med barn framkommer att majoriteten säger att 5-6 år är den lägsta åldern. 24 av de 166 respondenterna svarar 4 år. Det finns de som anser att barn 0-3 år fungerar att ha barnsamtal med, medan andra uppger att det är lämpligt från 10 år. På frågan om vilka samtalsmetoder som utredarna använder uppgav 120 personer att de använder nätverksskarta, 90 personer använder emmadockor, 35 personer använder tejpning, 85 personer använder nallekort, 35 personer uppger att de använder någon annan metod och 15 personer uppger att de inte använder någon metod alls. På frågan hur många enskilda barnsamtal man brukar ha under en vårdnadsutredning svarar 120 personer 2-3 samtal, 25 personer svarar ett samtal och 10 personer säger att de brukar ha fler än 3.

Barnets röst i Vårdnadstvister/ Zara Magnusson & Lina Rönnerblad 2006

Författarna har i sin c-uppsats valt att intervjua fyra familjerättssekreterare och fyra jurister för att undersöka hur de uppfattar tillvaratagandet av barnets röst i vårdnadstvister och för att se om detta skiljer yrkesgrupperna åt.

Vad som framkommer i studien är att familjerättssekreterarna är angelägna om och känner ansvar för att ta tillvara på barnets röst under vårdnadsprocessen. Samtliga familjerättssekreterare gör hembesök i familjerna för att få information om samspelet mellan barn och förälder. Vid vilken ålder som familjerättssekreterarna börjar tala med barnen varierar från 3 år upp till 6 års ålder och man genomför normalt mellan 2-4 samtal. Tre av fyra familjerättssekreterare väljer att träffa barnet utan att föräldern medverkar. Familjerättssekreterarna använder sig av olika metoder i samtalet så som emmadockor, nallekort och nätverksskartor.

Familjerättssekreterarna är över lag nöjda med lagstiftningen men säger att alla barn i praktiken inte får komma till tals. Både Juristerna och familjerättssekreterarna säger att det finns en fara med att låta barn komma till tals i vårdnadsutredningar, beroende på barns lojalitetskonflikt och att de kan uppleva en press att välja. Både familjerättssekreterare och jurister uttrycker att det behövs mer kunskap om barn i rätten.

Tre av familjerättssekreterarna talar om att det är svårt att veta vad man skall ta med i utredningen för att inte riskera att barnet måste stå till svars för det sedan. De använder sig av olika sätt för att få med det barnet sagt i utredningen utan att barnet utpekas. Ett sätt är att skriva hur man uppfattar något, utan att framställa det som att barnet sagt det. En familjerättssekreterare uttrycker att ”man hoppas på att tingsrätten kan läsa mellan raderna.” Alla familjerättssekreterarna anser att barnets vilja inte alltid överensstämmer med barnets bästa.

Utsatta barn i familjerättsprocessen/ Eriksson & Näsman 2009

Socialvetenskaplig tidskrift nr 1/ 2009 har en artikel som handlar om utsatta barn i familjerättsprocesser skriven av Eriksson och Näsman. Artikeln bygger på intervjuer med 17 barn som bevittnat våld i hemmet och hur de upplevt och hanterat mötet med handläggaren under utredningsprocessen. Man har i undersökningen utgått från Roger Harts delaktighetsstege, där man mäter hur stor delaktighet barnet har och hur mycket barnets vilja får komma fram. Stegen sträcker sig ifrån begreppet *manipulation* (som betyder ingen delaktighet och utan sammanhang och begriplighet) till *beslutsfattande* (där barnet tar initiativ och fattar beslut tillsammans med vuxna).

Författarna har utgått från två begrepp där det första är ”bemötande”, detta skall spegla hur barnet beskriver och tolkar utredarens perspektiv på barnet, men också vilken delaktighet barnet har. Det andra begreppet är ”strategi” och bygger på barnets uppfattning om sitt eget agerande och handlande. Vad som framkommer är att barnen oftast beskriver bemötandet under utredningsprocessen som av beskyddande karaktär, vilket innebär att utredarna ger barnet litet utrymme för delaktighet. Barnen beskriver utredarna som empatiska och barnorienterade, medan utredarna framställer barnen som objekt som behöver omsorg och beskydd. Dessa barn har inte haft någon större möjlighet att påverka samtalen och har fått mycket lite information om vad samtalet går ut på. De har fått liten eller ingen återkoppling efter samtalet. En annan grupp barn som inte heller haft möjlighet att påverka samtalet är de som bemötts som en ”diskvalificerad vuxen”, det vill säga fått förväntningar på sig att vara fokuserade under samtalet och inte leka eller ta för mycket initiativ. Det mest problematiska, säger barnen i studien, är att varken få vara delaktig eller få beskydd och empatisk omsorg.

I studien kommer man fram till att det finns en relation mellan bemötandet barnet får och de strategier det anser sig ha. De barn som upplever delaktighet eller de som känner att de blivit beskyddade, är också de barn som uppger att de accepterat medverkan under utredningen. De barn som däremot bemötts som en ”diskvalificerad vuxen” har varit motvilliga till utredningen, försökt protestera eller ändra sin position. Slutsatsen i denna undersökning blir att försöka se utsattheten, samtidigt som man inbjuder till delaktighet. Detta är vad barnen önskar, men också det som varit svårast för utredarna att erbjuda.

En studie av vårdnads, boende- och umgängesutredningar/ Eva-Britt Fagrell & Berit Greger Karlsson 2004

Denna rapport innehåller röster från barn och föräldrar. Vi begränsar oss till att redovisa barnens upplevelser av barnsamtalen och endast ett par frågeställningar. Studien belyser intervjuer med 6 stycken barn i olika åldrar, de yngsta är 7 år.

Samtliga barn tycker att det är svårt att fritt säga sin åsikt med hänsyn till hur föräldrarna ska reagera. Det är svårt att ta ställning då man inte vill såra någon förälder. Flera barn uttrycker att de vill prata om annat än själva utredningen. Det finns ett behov av att få bearbeta vad de

varit med om i sin familjesituation, menar författarna. I några fall säger barnen att beslutet blev som de önskade, men verkar inte koppla det till vad de uttryckt i barnsamtalen.

När det gäller synpunkter på bemötande och utredningens genomförande, tycker barnen att de blivit lyssnade på, men några menar att det varit en bristande information om syftet med barnsamtalen. Vissa frågor var svåra att förstå. Flera av barnen säger att de varit nervösa innan. De flesta vill få information om förslaget i utredningen och de vill att familjerättssekreteraren ska berätta om det. Övriga vill absolut inte veta förslagets innehåll. Författarna sammanfattar att det behövs stor lyhörddhet för barnens individuella önskemål om delaktighet i utredningsprocessen.

Barnet som subjekt och aktör/ Titti Mattsson 2006

Denna rättsliga studie om barn i familjehem har intresserat oss på grund av Mattssons beskrivning av barnets bästa. Eftersom beaktandet av barnets bästa är centralt i lagstiftningen och för våra familjerättssekreterares bedömningar, vill vi ta vara på Mattssons analys:

Barnets empiriska behov, allmänna och individuella, beskriver Titti Mattsson som två begrepp; *barnets behov* och *barnets intresse*. Begreppet *barnets behov* är objektivt och står för vad de vuxna anser att barnet behöver. *Barnets intresse* handlar om barnets perspektiv, vad barnet själv säger att det behöver. *Barnets behov* delas upp i typiska och specifika behov; typiska behov är sådana behov som vuxna anser att barn i allmänhet har, medan specifika behov beskriver behoven de vuxna anser att det enskilda aktuella barnet har. Även *barnets intresse* delas upp i typiska och specifika intressen. De typiska intressena handlar om vad barnet tycker att barn i allmänhet behöver, medan det specifika intresset uttrycker barnets uppfattning om vad som för honom eller henne är viktiga behov. I de beslut som rör barnet ska det finnas informationsmaterial som belyser dessa olika beståndsdelar av barnets bästa. Uppgifter om barnets specifika behov inhämtas genom att fråga föräldrar och andra som har en nära kontakt med barnet. Barns intressen får man reda på genom att barnet uttrycker sin mening, dels om barns typiska intressen (exempelvis genom att fråga vad barn i samma ålder brukar tycka är viktigt) och dels om sina egna specifika intressen (vad tycker *du* är viktigt). Därefter görs en helhetsbedömning av utredningsmaterialet och när beslutet tas ska barnets bästa motiveras.

När barnets bästa och barnets vilja inte överensstämmer, menar Mattsson att begreppen inte bör ställas emot varandra. I lagtexter används barnets bästa och barnets vilja parallellt, utan angivelser om att det ena kan sägas ha företräde framför det andra. Det är mer användbart att använda barnets vilja och barnets intressen parallellt. Mattsson förklarar att barnets bästa är resultatet av en bedömning av barnets behov och intressen samt att barnets vilja är en beståndsdel av barnets bästa. Barnet kan exempelvis uttrycka en vilja att träffa föräldern, samtidigt som det framkommer att barnet känner rädsla inför det och på så vis står barnets uttryck för lojalitet. Mattsson för i sin studie även fram andras (professorers) förslag på hur barnets bästa prövas; man har barnets behov som utgångspunkten, men att barnets vilja alltid ska vara väl synligt i beslutet. Ett annat förslag är att barnets bästa innebär att man bör söka lösningar som ger möjligheter till ett bra liv på sikt, det kanske inte överensstämmer med

barnets önskan just nu. Om man tillsammans med barnet noga tar reda på barnets personlighet, vad som är viktigt för att må bra och utvecklas, kan man komma bort ifrån det impulsstyrda och samtidigt vidga barnets perspektiv.

Att samtala med barn vid utredningar gällande vårdnad, boende och umgänge/ Marika Ekroth 2006

Ekroth har i sin c-uppsats valt att intervjua 6 familjerättssekreterare för att ta reda på hur dessa går tillväga när de samtalar med barn i utredningar gällande vårdnad, boende och umgänge, samt hur de upplever samtalen.

Alla familjerättssekreterare träffar barnen på hembesök hos vardera föräldern, en person säger dessutom att det kan bli fler hembesök om man inte träffar barnet på kontoret. Samtliga familjerättssekreterare träffar barnen 1-3 gånger, åsikterna går isär huruvida det är tillräckligt eller ej. Ett argument för att en gång räcker är att barnet inte skall bli förtroget och prata om mer än vad familjerättssekreteraren vill veta, någon annan anser att det tar tid för barnet att öppna sig och känna förtroende. Familjerättssekreterarna har, med enstaka undantag, samtal med barn från 4 år. De verkar vara överens om att vid 8 års ålder blir samtalet enklare och vid 10-12 år kan barnet lättare uttrycka sin egen vilja. Undantag för barnsamtal är om barnet redan utreds av andra myndigheter, en person tar också upp att man gör undantag om man ser att barnet är utsatt för press och kan fara illa av att komma på samtal. Fyra av de sex informanterna är vanligtvis två under barnsamtalen, de andra är ensamma. Flera av informanterna låter föräldrarna medverka i samtalet då de anser att föräldrarna kan lära sig något utifrån samtalet, att de kan se hur barnet påverkas av tvisten. Två familjerättssekreterare låter barnen bestämma själva om de vill att föräldrarna skall vara med. På frågan om vad som är syftet med samtalet svarar två att det är att klarlägga barnets vilja och låta barnet vara delaktigt, en person säger att det är att sortera ut vart barnet befinner sig i föräldrarnas konflikt, två har ett omsorgsrelaterat syfte och en säger att syftet är att få fram barnets bästa. Samtliga familjerättssekreterare tycker att det är av yttersta vikt att barnet får rätt information.

De vanligaste hjälpmedlen som familjerättssekreterarna använder är nätverkskartor och nallekort. Endast en person använder sig av dockor. Samtliga informanter tycker att barnets vilja är viktigt, men komplicerat. De tar upp lojalitetskonflikten och det faktum att barnet är i beroendeställning. Samtliga informanter tycker också att domstolens syn på barnets vilja är ett dilemma.

6. Metod

Vi har valt att använda oss av kvalitativ metod. Det ger oss möjlighet att se världen utifrån familjerättssekreterarnas synvinkel och få en mening utifrån deras erfarenheter. Kvale & Brinkmann (2009) säger att kvalitativ intervju kan täcka både ett faktablandat och ett meningsplan samt att målet med att använda en kvalitativ intervju är att få fram nyanserade beskrivningar och informantens enskilda åsikt. Eftersom vi vill fånga upplevelser och

erfarenheter, är vi i första hand inte ute efter att nå ett stort antal personer. Våra frågeställningar lämpar sig inte för en enkätundersökning. Kvale & Brinkmann (2009) menar att om målet är att förstå hur världen upplevs av en speciell person så kan det räcka att intervjua endast den personen. Vi anser att ett fåtal informanter räcker för att vår studie skall få mättnad.

6.1 LITTERATURSÖKNING

För att veta vilket bidrag forskningen ger är det nödvändigt att göra en presentation av ämnets kunskapsområde för att kunna bedöma om kunskapen som erhålls genom intervjuerna är ny (Kvale & Brinkmann, 2009). Vi använde oss utav flera olika databaser när vi sökte efter relevant litteratur, bland annat Gunda och Libris, där vi sökte på ord som *barnsamtal*, *vårdnadstvist*, *familjerätt*, *barnets bästa* och *barnets vilja*. Genom att söka efter andra relevanta uppsatser som berörde samma ämnesområde på Uppsatser.se eller genom sökmotorn Google, fick vi ta del av relevant litteratur som andra använt sig av och som vi inte funnit genom bibliotekssökningarna. Andra sökmotorer på Internet har nyttjats, så som Socialstyrelsens, Familjerättens, Barnombudsmannens, Riksdagens och Regeringens hemsidor.

6.2 URVAL

Vi har intervjuat tre familjerättssekreterare från två olika kommuner i västra Sverige. Två av informanterna förmedlades via en bekant till Annica. De första kontakterna som togs kan liknas vid ett bekvämlighetsurval, då kontakten etablerades via en bekantskap. Trots att bekantskapen inte var nära är det inte omöjligt att informanternas samtycke till deltagande kan ha påverkats av detta. Vi bedömer dock att förhållandet till dessa två informanter, eftersom de var obekanta, var lika neutralt som till den tredje. Vi tror inte att de olika urvalstyperna har påverkat resultatet. Den tredje informanten kom vi i kontakt med genom att ringa till socialkontorets enhetschef i den aktuella kommunen. Enhetschefen förmedlade förfrågan och responsen från vår informant kom någon dag senare. Våra informanter är samtliga kvinnor och har mellan 4-20 års erfarenhet från familjerätten, de är alla socionomer med vidareutbildning i bland annat samtalstekniker och psykoterapi.

6.3 INTERVJUGUIDE

När vi skrev intervjuguiden styrdes vi mest av vår nyfikenhet. Vi bestämde tre relevanta teman som kunde besvara syftet och de frågeställningar vi hade, därefter diskuterade vi fram underfrågor. Efter att vi fått samtycke till medverkan skickade vi ut ett informationsbrev till informanterna (bilaga 2). Till detta brev bifogades intervjuguiden med sina teman och övergripande frågor (bilaga 1). På så sätt gavs informanterna möjlighet att förbereda sig kring de frågor som var av mer omfattande karaktär. Vi formulerade också ett flertal kompletteringsfrågor som vi framförde först under själva intervjun för att få mer spontana

svar. Kvale & Brinkmann (2009) tycker att det kan vara lämpligt att göra två intervjuguides, en med de tematiska forskningsfrågorna, samt en med frågor som skall ställas under intervjun.

Vi har använt oss av en halvstrukturerad intervjuguide. Under en strukturerad intervju kan man förutsäga svarsalternativen och i en ostrukturerad lämnar man stort utrymme för informanterna att svara (Kvale & Brinkmann, 2009). När man vill få en subjektiv uppfattning om något ska man inte formulera fasta svarsalternativ (Patel & Davidson, 2003). Vi har också använt oss av den allmänna intervjuguiden (Larsson m.fl, 2005), som gett oss möjlighet att arbeta fram teman och under dessa ha öppna intervjufrågor som inte behöver ställas i någon speciell följd.

6.4 GENOMFÖRANDET

Vi bokade tid med informanterna och presenterade studiens syfte via telefon. Intervjuerna har sedan genomförts på respektive informants arbetsplats och varje intervju hölls under cirka en och en halv timma. Intervjun inleddes med att vi informerade om de forskningsetiska riktlinjerna som vi förhåller oss till. Därefter påbörjades inspelningen. Vi var båda medverkande vid samtliga intervjuer. Uppgifterna fördelades och växlade mellan att en initierade frågor medan den andre ställde mer kompletterande frågor och höll ett öga på tiden. Vi använde oss av två bandspelare vid intervjuerna. När intervjun var avslutad frågade vi informanterna om det fanns något som de ville tillägga eller om de ansåg att vi hade missat någon viktig fråga. Detta är också något som Patel & Davidson (2003) rekommenderar att man avslutar med. Vi försökte under intervjun att påverka informanten i så liten utsträckning som möjligt, något som förespråkas inom det fenomenologiska perspektivet. Kvale & Brinkmann (2009) för fram hur intervjuarens okänslighet för sin förförståelse kan leda och påverka informantens svar. Att vi inte besatt någon större förförståelse kan ha hjälpt oss i denna mening. Dock måste tilläggas att vi under vår sista intervju var betydligt mer insatta i ämnet genom tidigare intervjuer, vilket kan ha påverkat följdfrågorna.

6.5 AVGRÄNSNINGAR

Vi har valt att göra vissa avgränsningar när det handlar om barnsamtal. Vi gör undantag för samarbetsamtal där barnen ibland medverkar. Vi fokuserar på de enskilda barnsamtalen som har sina särskilda syften.

Vi har valt att fokusera på barn i åldrarna 5-8 år. Det betyder inte att alla reflektioner och kunskaper kring yngre eller äldre barn är helt uteslutna. Denna avgränsning har vi gjort för att fokusera på handlingsstrategier som används när barnets kognitiva och språkliga förmåga utmanar uppdraget på ett särskilt sätt. Här har vi en viss förförståelse av barn i allmänhet och genom våra praktikperioder har vi sett att samtalsmetoderna kan skilja sig något åt, beroende på barnets ålder.

Vi har valt att inte gå in närmare på den typ av problematik; missbruk, våld, psykisk ohälsa med mera, som kan finnas i familjerna som är aktuella i vårdnadsutredningar. Vi har också

valt bort att belysa de särskilda utmaningar som barn med olika funktionshinder ger barnsamtalet och som utredarna måste förhålla sig till. Vi utgår ifrån ett allmängiltigt plan, vilket samtidigt i viss mån inkluderar de bakomliggande faktorer vi nämnt ovan, men utan att specifikt beskriva dem.

Under tidigare forskning har vi valt att endast presentera forskning från Sverige. Vi anser att det hade blivit för stort att även lyfta in internationell forskning och då lagar styr det familjerättsliga arbetet hade internationell forskning inte kunnat presenteras utan att tillföra bakgrundsfaktorer. I sökandet efter internationell forskning om samtal med barn fann vi inget av större relevans och hänvisar istället till en internationell författare under kunskapsläget, Haldor Øvreeide.

6.6 ANALYSFÖRFARANDET

Vi har valt att använda oss utav en fenomenologisk forskningsansats. Enligt Patel & Davidsson (2003) innebär detta att man genom systematisk reflektion kan finna det universella och hos människorna självupplevda uppfattningarna. Fördelen med att använda sig av fenomenologisk forskningsansats är att den är nära empirin. Intervjupersonerna beskriver fenomen så som de uppfattar dem, därefter transkriberar man och analyserar.

Vi har valt att basera vår analys på meningskoncentrering. Detta innebär enligt Kvale & Brinkmann (2009) att man sammanställer och förkortar utsagorna samt lyfter fram innebörden. Denna typ av analys innebär vidare att intervjun läses igenom, därefter konstruerar man teman där uttalanden placeras utifrån hur man uppfattar dem. Sedan ställs frågor till utsagorna utifrån studiens syfte och slutligen knyts intervjuens teman samman till en deskriptiv utsaga.

Vi har konstruerat tre teman som bygger på våra frågeställningar: *Syftet med barnsamtalet*, *barnets bästa* samt *genomförandet av barnsamtalet*. Efter intervjuerna gick vi igenom vårt resultat för att göra ett urval och strukturera in informanternas utsagor under passande tema. På så vis undersökte vi vilka uttalanden som svarade på vilka frågeställningar. Sedan gjorde vi en sammanfattning vilket innebar att vi fick en överblick över det mest kärnfulla i vårt material. När vi sedan skulle skriva analysdelen valde vi att jämföra våra resultat både inom vår egen empiri, för att se till skillnader och likheter mellan våra informanter, samt med kunskapsläget och tidigare forskning. För att förklara de fenomen som uppträdde valde vi att använda oss utav två teorier som vi fann relevanta. Den ena, KASAM, är en teori som belyser vad som får en människa att på bästa sätt klara svåra situationer och påfrestningar av olika slag. Aaron Antonovsky har undersökt detta även utifrån barns perspektiv, vilket gör denna teori användbar när vi ska analysera vilka behov barnet i vårdnadsutredningen har. Den andra teorin är inom utvecklingspsykologin; barnets narrativa förmåga. Den passar i sammanhanget därför att den hjälper oss förstå vilka förutsättningar barnet har, utifrån ålder och mognad, att berätta. Det narrativa perspektivet tar även upp olika faktorer som påverkar barnets berättelse och som innebär att den ibland behöver tolkas.

Vårt arbete bygger på en induktiv ansats vilket enligt Thurén (1991) innebär att man drar allmänna slutsatser utifrån den empiri som man skaffar sig. Det handlar inte om att få fram en absolut sanning utan snarare en uppskattad sannolikhet. Patel & Davidson (2003) beskriver att det induktiva arbetssättet innebär att man följer ”upptäckandets väg” och utifrån enskilda fall formulerar en teori. Trots att man inte baserar sina fynd på tidigare teorier har man ändå vissa tankar eller idéer som kommer att spela in vid teoribildningen. Författarna förklarar vidare att den induktiva processen innebär att forskarna sorterar materialet tills tydliga mönster uppstår och med dessa kategorier sammanförs intervju svaren. De menar också att den eventuella förförståelsen forskaren besitter bör sättas inom parentes, annars finns risken att den kan komma att styra intervjun. Kvale & Brinkmann (2009) framhåller att det samtidigt krävs en god ämneskunskap för att kunna ställa frågor av relevans. Då intervjuerna lades tidigt under arbetets gång, hade vi endast en ytlig kunskap om familjerättens arbete. Detta resulterade i att en del frågor från intervjuguiden inte användes i intervjusituationen, eller bara i första intervjun, samt att nya frågor uppstod. Vår förförståelse när det gäller professionella barnsamtal har vi fått via våra praktikplatser inom socialtjänstens barn och familj.

6.7 VALIDITET, RELIABILITET, GENERALISERBARHET

Validitet och reliabilitet berör hela forskningsprocessen (Patel & Davidson, 2003). Validitet är en fråga om i vilken utsträckning man undersöker det man avser att undersöka. För att få en så trovärdig och transparent rapport som möjligt är det viktigt att syfte och planer är uppenbara för informanterna och att studiens genomförande redogörs för läsarna (Kvale & Brinkmann, 2009). Utifrån detta vill vi låta forskningsprocessens gång bli så tydligt presenterad som möjligt.

I enlighet med Kvale & Brinkmann (2009) försökte vi ställa upp intervjufrågorna på ett sådant sätt att de belyser området och de frågeställningar studien fokuserar på (se intervjuguiden bilaga 1). Resultatet är också beroende av det samspel som uppstår mellan forskaren och informanten, att han/hon känner sig trygg i situationen, är öppen och ärlig (Kvale & Brinkmann, 2003). Från vårt håll är vi väldigt nöjda med intervjuerna och upplevde informanterna som trovärdiga och ärliga.

Det faktum att vi valt att spela in samtliga intervjuer på band, samt transkriberat dem själva, bidrar till att öka validiteten genom en säkrare datainsamling menar Larsson m.fl. (2005). Genom att själv skriva ut intervjuerna kan man påbörja analysarbetet direkt under transkriberingen föreslår Kvale & Brinkmann (2009), som även menar att validiteten är beroende av att jag som forskare beskriver, kategoriserar och analyserar på ett tydligt och relevant sätt så att läsaren kan få förståelse för fenomenet.

För att stärka den kommunikativa validiteten kan man låta informanterna läsa sina utsagor för att kunna kommentera om tolkningar och uttalanden är rätt uppfattade (Patel & Davidsson, 2003). Detta gjorde vi genom att via mail skicka över den resultatdel som varje informant representerade med möjlighet att återkomma med kommentarer. De fick se sitt konfigurerade namn och fick möjlighet att reagera på sakfel och missuppfattningar. Detta skriver Larsson m.fl. (2005) kan ses som en undersökningstriangulering som stärker både validiteten och

reliabiliteten. Vi har valt att presentera största delen av resultatet i citatform för att få en mer levande och empirinära text. Fördelen är att läsaren på så vis får möjlighet att själv bedöma trovärdigheten i våra tolkningar. Detta resonemang överensstämmer med Patel & Davidson (2003).

Reliabiliteten handlar om att någon annan skall kunna göra samma undersökning vid en annan tidpunkt och få samma resultat. I en kvalitativ studie försvåras det av att varje intervjusituation är unik och den interaktion informanten och forskaren skapar kan inte helt göras om av andra personer. Men reliabiliteten kan härledas till de öppna frågorna och till att informantens svar har samma innehåll även om frågan blir omformulerad, det vill säga genom att konsistensen i svaren undersöks (Kvale & Brinkmann, 2009). Det styrker reliabiliteten att de teman vi valt ut även har blivit belysta, vilket vi upptäckte efteråt, i andra studier. Detta tror vi beror på att familjerättssekreterares uppdrag är så pass tydligt och begränsat och styrs mycket av lagstiftning. Även om intervjufrågorna, främst kompletteringsfrågorna, skiftat något vid våra tre intervjutillfällen har vi hela tiden begränsat oss till våra teman. Våra teman fick lite olika ingång beroende på hur informantens berättande styrde intervjun. Vi ville inte gå miste om personliga upplevelser av svårigheter och möjligheter i uppdraget som familjerättssekreterare, och ville därför ge informanterna stort utrymme. Ibland fick det bli tyst i väntan på vad informanten ville säga vidare, eller bara som en möjlighet att hinna reflektera över frågan. Vi märkte efteråt att vi några gånger upprepade samma fråga, omedvetet därför att den kommit upp under ett tidigare tema utan att vi uppmärksammade det, men också medvetet, något omformulerad, för att vi behövde ha ett klagörande av informantens resonemang.

När våra informanter har beskrivit sina erfarenheter av möten med barn har det fått oss att känna stor respekt för det barnperspektiv och det empatiska engagemang de besitter. Man kanske bör hålla sina känslor utanför, men vi har blivit berörda av deras tysta kunskap om barnens utsatthet i och med föräldrarnas vårdnadskonflikt. Genom det rika citatanvändandet önskar vi göra en upplevelsebetonad tolkning av familjerättssekreterarnas handlingsstrategier. Även om vi endast gjort tre intervjuer tror vi att man kan förvänta sig att fler familjerättssekreterare har en liknande insikt i, det vi skulle vilja säga är, en utsatt och mycket svårhanterad situation för ett barn. Målet med vår studie är dock inte att generalisera på egen empirisk grund, utan att fånga den subjektiva upplevelsen som varje informant förmedlar. Vi låter våra informanter exemplifiera hur det *kan* vara och jämför deras utsagor med annat material; tidigare forskning, kunskapsläget och teorier.

6.8 ETISKA ÖVERVÄGANDEN

Informanterna fick upplysning om de forskningsetiska kraven dels genom det informationsbrev vi skickade ut (bilaga 2) och dels som inledning på intervjusituationen. På så vis klargjordes punkterna inom de forskningsetiska riktlinjerna som bland andra Kvale & Brinkmann (2009) tar upp: Konfidentialitet; de får konfigurerade namn i uppsatsen och vi uppger inte vilka kommuner de är anställda av. Informerat samtycke; de deltar frivilligt och har rätt att svara på de frågor de vill och välja bort de frågor de inte vill svara på, de kan också

när som helst under processen avbryta sin medverkan. Konsekvenser och forskarens roll; de fick information om att och vart uppsatsen ämnar publiceras. Ett etiskt övervägande är hur samtalsintervjuerna kan påverka informanterna. Vår hållning är att informanterna ska känna sig respekterade för det arbete de gör och inte ifrågasatta eller kritiserade. För resultatets skull är det viktigt att de känner sig vänligt bemötta och att de uppfattar oss som trovärdiga personer som vill göra deras medverkan rättvisa.

6.9 METODKRITIK

Det hade varit intressant om någon av våra informanter varit man, men då kvinnor är överrepresenterade inom yrket och syftet med vår studie inte reflekterar över manliga och kvinnliga förhållningssätt så skall detta inte ha någon större påverkan. Generaliserbarheten hade blivit starkare om vi hade använt oss av fler informanter, men eftersom vi ville göra förhållandevis långa intervjuer; en och en halv timma, bedömde vi att tiden och utrymmet inte räckte till fler. När vi skrev intervjufrågorna hade vi liten förförståelse inom ämnet och litteraturen lästes parallellt med att vi genomförde intervjuerna. Vi fick möjlighet att göra våra intervjuer tidigt i processen och har i efterhand upptäckt att de frågor som var mer av bakgrundsfrågor fick ta för mycket plats i intervjusituationen. Vi hade förberett för många frågor och ställde en del frågor som var intressanta, men inte så relevanta för att svara på uppsatsens syfte. Hade vi använt oss av en pilotstudie hade vi troligen upptäckt detta och kunnat använda mer tid åt kärnfrågorna redan i första intervjun. Den induktiva ansatsen blir både till fördel; genom öppna frågor och stort utrymme för informanten, och till nackdel; genom att man som forskare inte exakt formulerat vad man letar efter.

Från vetenskapligt håll finns invändningar emot de empirinära forskningsansatserna. Patel & Davidson (2003) problematiserar fenomenologins beskrivning av forskarrollen som objektiv och utan förförståelse. En annan kritik från samma håll är att analysen inte når något direkt djup utan stannar på ett relativt ytligt plan. De resultat som forskaren får fram är dessutom så subjektiva att de endast kan ses som lokala och därmed svåra att generalisera.

7. Resultat

Vi kommer i detta kapitel redogöra för resultatet med hjälp av tre teman som bygger på studiens frågeställningar: Syftet med barnsamtalen, barnets bästa samt genomförandet av barnsamtalen. För att strukturera innehållet ytterligare har vi i första och tredje temat använt underrubriker.

7.1 SYFTET MED BARNSAMTALET

Våra informanter ser flera syften med barnsamtalen. Dessa syften ger vi följande underrubriker: 1. Ge barnet möjlighet att komma till tals. 2. Ge barnet förståelse av situationen. 3. Påverka och förändra situationen för barnet.

7.1.1 GE BARNET MÖJLIGHET ATT KOMMA TILL TALS

”Barn ska beredas tillfälle att uttala sig, men vi betonar ju alltid att det är de vuxna som bestämmer, men att det är viktigt att lyssna på hur barnets tankar går. Vi inriktar samtalet mest på att barnet berättar om sin livssituation... Även att ge dem tillfälle, om de har en vilja, att uttala den och i så fall problematisera den. Barnet ska få stöd och bekräftelse av någon som lyssnar och som har träffat både mamma och pappa. Att det fungerar att träffa ett barn så pass lite som vi gör och samtidigt prata om så svåra saker, är att jag pratar om både mamma och pappa. Barnen är ofta uppdelade i två läger med hela sitt sociala nätverk i samband med skilsmässan. Det är en styrka att det är en person som talar, som har träffat både mamma och pappa och pratar om dem på ett icke klandrande sätt. Det betyder inte att jag inte kan säga exempelvis ”- så får pappor inte göra” i ett samtal om det handlar om brottsliga eller olämpliga handlingar.” (Susanne)

”Barnen får komma och berätta sin historia för någon annan som inte är i konflikten på det viset som föräldrarna är. Att man får träffa någon annan. Det är inte säkert att de kan berätta alls om sin situation för föräldrarna, för att det är så laddat.” (Sara)

” ...att lyssna in barnen, att dom på något sätt skall få komma till tals och känna att dom blir respekterade.” (Martina)

Familjerättssekreterarna betonar alla vikten av att lyssna på barnet och visa respekt för det barnet säger. De ser barnsamtalen som en möjlighet för barnet att få tala fritt, utan föräldrarnas direkta insyn, samtidigt som man lyfter fram barnets samhörighet med båda sina föräldrar.

7.1.2 GE BARNET FÖRSTÅELSE AV SITUATIONEN

Sara talar om vikten av att normalisera;

”När man träffar barnen kan jag känna ibland att det är viktigare på något vis att normalisera deras situation och tala om att det är andra barn som har det likadant”. Hon uttrycker att hon känner med dessa barn. ”De situationerna som egentligen är helt normala i en familj; alltså att barn spelar ut de olika föräldrarna, att föräldrar kanske funkar bättre med ett av sina barn eller att vissa syskon funkar bättre tillsammans; de bitarna blir på något vis utnyttjade av föräldrarna i konflikten genom att det framställs som onormalt. Jag kan känna en sorg i hur det helt normala i uppväxten; att man stöts mot föräldrar och syskon och har konflikter, det framställs som onormalt av föräldrarna. Där kan jag tycka ibland att det är gott och få träffa barnen, att barnen kan få berätta om sin situation.”(Sara)

Susanne berättar att ett syfte med barnsamtalen är att ge information:

”Vi träffar barnen utifrån en konfliktsituation och ett av syftena är att informera och försöka ge en stund av lite större neutralitet. Jag kommer in i ett skede där barnet kan få vara fritt en stund, det kan få en stor betydelse”.

Hon säger vidare att *”...om inte någonting annat inträffar i den här vårdnadsutredningen, om föräldrarna förblir lika osams, då har jag ändå en ambition att det ska vara lite mer begripligt för barnet, vad det är som pågår. För barn fattar inte det....det fattar inte föräldrar heller, de fattar inte heller vad en juridisk process är.”* (Susanne)

Även Sara beskriver svårigheten att förmedla förståelse av det som händer:

”Jag tror inte alltid att barn vet vad de gör här, även om man försöker förklara det. Det här stora abstrakta, varför de är här, jag är inte alltid säker...” (Sara)

Martina uttrycker barnens medvetenhet om att situationen är pressad. Hon vill att barnen ska känna sig bekräftade och tagna på allvar. Det är viktigt att informera att det är tingsrätten som tar beslutet och hon säger att hon inte vill väcka förhoppningar om att det ska bli ett visst beslut.

Familjerättssekreterarna uttrycker att en vårdnadsutredning är svårbegriplig för barn. Sara tar särskilt upp hur föräldrarnas konflikt komplicerar tillvaron för barnet. Samtliga ser som sin uppgift att underlätta för barnet och minska utsattheten. Det görs genom att normalisera och säga att det finns andra barn som har det likadant samt genom att försöka ge så tydlig information som möjligt om det som händer.

7.1.3 PÅVERKA OCH FÖRÄNDRA SITUATIONEN FÖR BARNET

Det ligger i familjerättssekreterarnas uppdrag att bedöma barnets bästa i vårdnad, boende och umgänge.

Susanne beskriver sitt uppdrag som ett förändringsarbete:

”Utredning och behandling är sammanflätade på ibland lite oväntade sätt. Varje form av förändring kan man se som en behandling, eller som en utveckling. Det är på något sätt det här att försöka låsa upp ett låst läge, jag menar, om inte det blir en behandling som når fram till ett himmelrike....., för det här är familjer som har det jätte, jätte, jätte, jätte, jättesvårt. De har egna så tunga ryggsäckar av hemska upplevelser bakom sig, och då har man en begränsad inlevelse i någon annan. Jag tänker mig att det är förändringsarbete. Om jag inte jobbade för att påverka hade jag slutat som socionom.” (Susanne)

Martina berättar hur hon gör för att förmedla vuxenansvar och avlasta barnen.

”Det är viktigt att man är tydlig i det att ” - Jag lyssnar på dig, jag tar in och jag skriver ner det du säger, men du får inte vara med och bestämma. När det är så här svåra saker då måste det vara dom vuxna som bestämmer.” Jag brukar förklara för barnet att mammorna tycker så mycket om dom att dom vill ha dom så mycket och papporna tycker så mycket om dom och vill ha dom så mycket. Då är det någon annan som får bestämma när mamma och pappa inte kan komma överens.” (Martina)

Martina menar vidare att barnsamtalen kan påverka föräldrarna genom att det barnet uttrycker kan vara någonting som får föräldrarna att fundera utifrån barnets situation. Sara har samma förhoppning.

”När barnen har talat om hur de ser på sin situation så hoppas man alltid att föräldrarna ska kunna ta emot det och lära sig någonting av det. Det är inte säkert att de reflekterar så mycket under tiden de går här, men man hoppas att det ska landa någonstans... att föräldrarna ska kunna ta sig en nivå högre och se hur barnen upplever det och göra något åt det.” (Sara)

Sara beskriver ett dilemma med lagstiftningen:

”Det är dubbelt det här med att barnen kommer och berättar sin historia... De kanske inte alltid förstår innebörden av att tala om saker, hur det blir efteråt, när mamma och pappa läser det....det är ganska långt upp i åldrarna som man inte vet riktigt konsekvenserna av det man säger. Det man säger och det man uttrycker har man också ett ansvar i, det kan jag känna att jag inte alltid är kompis med, att de ska ha det ansvaret, barnen. För, när man inte hörde barnen....barn berättar som är vuxna nu att de inte fick träffa sin pappa eller sin mamma på grund av att den andre föräldern förbjöd dem. Men de här barnen (som vi har barnsamtal med) kanske hamnar i ett dilemma; att de har dåligt samvete för att de har valt bort en förälder. Vilket är bäst att leva med, att man valt själv eller att ens föräldrar gjort det valet? Det är inte helt självklart.....Det är ju inte bara i de här utredningarna, även i samhället i stort ska barn ha mycket mer att säga till om idag. Det gör också att barn får ett ansvar..... de hamnar i en situation som jag ibland kan undra om det är barnperspektiv på.....men jag vet inte hur man skulle göra på ett annat sätt....att inte ha barnsamtal känns inte rätt heller...” (Sara)

Sara problematiserar ansvaret som hon menar läggs på barnen, hon ser ett dilemma kring barnets roll i vårdnadsutredningen: Barnsamtalen genomförs för att avlasta barnen känslomässigt; de ska få stöd och bekräftelse genom att få prata fritt. Samtidigt kommer de att få stå till svars inför sina föräldrar för vad de har uttryckt. Ändå hoppas hon, liksom Martina och Susanne, att föräldrarna ska ta det på rätt sätt och låta barnens berättelse istället påverka deras föräldraskap i positiv riktning. Sara känner också en kluvenhet inför risken att barnet upplever sig ansvarsbelastat, om själva beslutet tas i enlighet med barnets uttryckta vilja.

7.2 BARNETS BÄSTA

På frågan om vilket innehåll som familjerättssekreterarna ger begreppet *barnets bästa* uttrycker alla tre informanterna att begreppet både är individuellt och komplext. De talar om att det generellt är barnets bästa att ha nära relation eller kontakt med båda föräldrarna, men att vid tillfällen när familjemiljön präglas av konflikter, våld, psykisk sjukdom eller andra sociala problem kan det vara bättre för barnet att åtminstone tillfälligt endast träffa den ena föräldern. Familjerättssekreterarna talar om *barnets bästa* och *barnets behov* som att begreppen ligger nära varandra innehållsmässigt. Att jämföra *barnets behov* med *barnets vilja* är mer konfliktfyllt och i utredningarna när familjerättssekreterarna ska bedöma barnets behov så händer det att det inte överensstämmer med barnets vilja. Både Susanne och Martina säger att de allra flesta barn säger att de vill att mamma och pappa ska flytta ihop igen, trots att det är orealistiskt i det aktuella läget.

Susanne om begreppet barnets bästa:

”Det är ett oerhört relativt begrepp. Det är en extremsituation som jag träffar både vuxna och barn i. Det bra finns ju liksom inte riktigt. Utan det är ju att på något sätt försöka vaska ut..... Det som i en situation skulle bedömas som barnets bästa skulle man i en annan situation helt sopa ut, om jag ska vara drastisk.”(Susanne)

Martina säger:

”Barnets bästa är en tillgång för att kunna se varje enskilt barn, att man inte behöver jämföra.” (Martina)

Sara menar också att man måste se att varje barn är i en speciell situation:

”Vi samlar in material i utredningarna och sedan får man titta på vart och ett utav barnen... Man måste se på helheten... man gör en utredning, tittar på alla faktorer och så får man göra en avvägning. Föräldrarna har ju sina ombud, vi skall vara liksom barnens ombud.....sedan kan det gå emot barnets vilja. Man har sin bedömning och resonerar omkring det.”(Sara)

Sara tar också upp de faktorer som är generellt viktiga: att barn får möjlighet att träffa båda sina föräldrar, ha en god relation till dem och att det är tillåtet att tycka om båda sina föräldrar.

Martina tänker att barnets bästa kan ses utifrån vuxenperspektiv, samhällsperspektiv och barnets eget perspektiv. Barnperspektivet är för de allra flesta barn enligt Martina:

”.... att kunna känna sig trygga och harmoniska med båda sina föräldrar och att dom skall få sina behov tillgodosedda, både fysiska och psykiska. Barnets mer specifika och individuella behov kommer nog mer fram genom föräldrarna och deras sätt att beskriva barnet. Föräldrarnas perspektiv kan ofta blekna av den inbördes konflikten. Risker finns att dom tappar bort barnet. Så man försöker föra

in - Hur tror ni att det är att vara Stina i den situationen som är nu, när detta händer mellan er föräldrar? Vi hamnar rätt ofta i en pedagogisk situation om det här med barns behov och vad som är Stinas bästa i detta.”(Martina)

Familjerättssekreterarna beskriver hur de gör för att ge barnet *möjlighet att uttrycka sin vilja* och samtidigt *slippa*. Det handlar om att i stunden avdramatisera, de lägger stor vikt vid att barnet inte ska uppleva att det förväntas att välja eller bestämma.

Susanne:

”De flesta barn uttrycker ingen vilja och huruvida de har en vilja eller inte det kan man ju inte veta.... En del barn väljer ju den svagare föräldern för att ta hand om den. En del barn vill inte välja, utan reagerar med att när det är hos mamma är det okej där och när det är hos pappa så är det okej där..... och säger också olika beroende på var det är någonstans. Kalle är ungefär hälften mamma och hälften pappa och när han lever i den här uppdelade världen...vad som händer är att han stänger av mamma-halvan när han är hos pappa och han stänger av pappa-halvan när han är hos mamma. Det kan man ju lätt räkna ut hur det är att vara Kalle....” (Susanne)

Susanne beskriver vidare hur hon kan agera för att uppmärksamma barnet på möjligheten att komma till tals och uttrycka sin vilja:

”Jag säger ungefär så här..... - Idag ska vi prata om hur det är för Kalle att ha skilda föräldrar. Vi ska se vad det står i lagen. Om det är lite äldre barn brukar jag fråga om de har hört talas om Barnkonventionen, -... där står det att man ska lyssna på barn hur de tycker och tänker och så.”(Susanne)

Susanne brukar tydligt generalisera för att ge barnet möjligheten att inte ha några åsikter, hon kan exempelvis säga:

”- Det finns barn som vet precis hur de vill ha det när mamma och pappa har skilt sig, men det är inte så många barn som vet det. Men om du tycker någonting så får du gärna berätta det för mig för då beskriver jag det till domaren, men du ska samtidigt veta att de flesta barn tycker att det är svårt att veta vad man tycker i en sådan här situation, för att det är svårt att välja mellan mammor och pappor.” Hon menar vidare ” Jag måste lägga det på bordet och samtidigt inte ge för stor press på barnet.” (Susanne)

Vidare säger Susanne att hon inte tror att barnet förstår konsekvenserna av att uttala sin vilja. Susanne och Martina menar att ordet vilja kan vara svårbegripligt för barn. De tar upp att man kan byta ut ordet vilja mot *längtan* eller *önskan*.

”Jag brukar prata om längtan, att längtan kan vara något både jobbigt och skönt. - Har du känt så någon gång? (fråga till barnet).”(Susanne)

”Jag brukar säga... - Om du fick önska... hur skulle du önska då? Det är lättare att prata om att man kanske inte får allt som man önskar sig och att man kan skriva upp på en lista... och så kan man dra in tomten lite grand... Jag försöker ibland förklara det som att... - Mamma kan ju tycka och vilja så här och pappa kan tycka och vilja så här... och jag kanske tycker så här... och det här, det här kan vara vad du vill allra längst inne (håller händerna mot hjärtat) och då undrar jag, vad vill du? Vad känner du här inne att du vill?”(Martina)

Martina beskriver hur man kan förhålla sig till barnets vilja utan att fråga rakt på sak:

”Jag tror att jag stämmer av lite grand hur de pratar om föräldrarna, mer än framtiden och hur det ska bli. Barnets vilja är något de kan konkret uttrycka, men också någonting som man får stämna av lite... - Vad är det som gör att du vill så här, eller vad är det som gör att detta känns viktigt för dig?”(Martina)

Sara uttrycker en ambivalens kring barnens rätt att komma till tals.

”Det är inte alltid enkelt. Jag tycker det är viktigt att barn får säga sitt, samtidigt som det läggs ett ansvar och förhoppningar som inte alltid uppfylls kanske. Det är inte säkert att jag kommer att göra den bedömningen som barnet är mest bekväm med. Det vet jag inte riktigt vad det gör med barnet. Man är ju inte där efteråt.”(Sara)

Susanne berättar att det händer att hon träffar barnet när utredningen är färdig, om det är så att hon tvingats föreslå något som barnet inte vill. Då vill hon dels förklara för barnet hur hon tänker och dels ha ett samtal som handlar om att ge kraft.

”- Hur ska vi gå vidare, när det nu inte blir som du vill, vem ska du berätta det för.....”(Susanne)

Familjerättssekreterarna är samstämmiga kring det faktum att barn hamnar i lojalitetskonflikter. De berättar att de försöker upptäcka om barnet upplever en lojalitetskonflikt eller är budbärare åt föräldrarna genom att ställa följdfrågor. Familjerättssekreterarna konfronterar aldrig barnet direkt för att pressa fram barnets egna åsikter utan väljer att tala ”runt” barnets uttalande.

Sara menar:

”Barn behöver vara lojala åt så många olika håll. I det här fallet så tänker jag att vare sig man vill eller inte så försöker barn att vara lojala mot sina föräldrar. Men också pejla av vad jag (som familjerättssekreterare) vill höra. Vissa barn känner man som om de har en beställning att lägga fram från föräldrarna, de använder ord som inte är vanligt och adekvat för deras ålder. När man väl skrapar lite grand på det, ställer lite följdfrågor, så kommer det fram något annat.”(Sara)

Susanne berättar om sina erfarenheter av lojalitetskonflikter:

”Det kan komma ett barn innanför tröskeln och säga så här ” - Ja, jag vill bo hos mamma”. Då kan man säga så här: - Okej, du vill bo hos mamma, men nu ska vi göra det här....” (Susanne)

Susanne menar att hon vid sådana tillfällen bara tar emot det barnet säger, lämnar det, och går vidare med det som var planerat att göra. Hon menar att det visar sig om barnet är föräldrarnas budbärare.

”Många gånger blir det väldigt tydligt, när vi då börjar prata om hur det är hos mamma och hur det är hos pappa, då kan det komma något helt annat. - Vad tror du mamma skulle tänka om du berättade det för henne? Jag kan ställa den typen av frågor, försöka ringa in och förstå lite grand. Men jag ska verkligen inte säga att jag alltid märker det här, det är jättesvåra saker, vad man säger och inte.”(Susanne)

Martina säger att hon många gånger förstår att barnen är budbärare.

”Det är nästan som att dom pustar ut lite grand när dom har fått det sagt... och de finns dom som säger bara dom kommer innanför tröskeln: - Mamma sa... - Pappa sa...”(Martina)

Sara och Martina konfronterar inte heller. Martina säger att hon försöker nyansera genom att lyfta fram att det finns något gott hos både mamma och pappa. Hon förväntar sig inte att de ska göra något val.

Sara tror att barnet själv ibland inte är medvetet om vilken viktig roll det tilldelas i vårdnadsutredningar. Hon menar att det är viktigt för både familjerättssekreterare, tingsrättens personal; rådmän, nämndemän och även advokater att göra bedömningar och ta beslut..

”...som gör att man inte bygger allt på vad barnet har sagt, utan att man lyfter ansvaret så det inte läggs på deras axlar....de ska ha en relation med sin mamma och pappa efter det här.....”(Sara)

Sara menar att barnets utsatthet måste minimeras.

Susanne beskriver hur hon gör för att ta tillvara barnets röst i utredningen och samtidigt minimera utsattheten.

”Jag sammanfattar mot slutet, även under samtalet. - Nu vill jag kolla att jag har förstått dig rätt. Här är det lite olika hur gammalt barnet är, vad det har för förmåga att klara sådana saker. Ibland när det är stora barn kan jag läsa upp vad jag har skrivit på telefon för dem. En del (familjerättssekreterare) skriver i sina utredningar att innehållet är uppläst för barnet och godkänt av barnet eller liknande, så gör jag aldrig. Jag skriver det aldrig. Susanne menar att anledningen till det, är att alltid lämna en öppning, så att barnet alltid ska kunna säga till

föräldern: - Den j---a skitkärningen lyssnade inte på mig, hon skrev något annat.”(Susanne)

Genom att göra på detta sätt slipper barnet stå till svars inför föräldrarna och hamna i lojalitetskonflikt. För att undvika lojalitetskonflikter lägger Susanne stor vikt vid samtalen hon har med föräldrarna innan barnsamtalen.

Hon undersöker...

”...vad är det här för förälder, hur tänker den, vad har den för öppenhet, finns det över huvudtaget olika handlingsmöjligheter?...att testa olika tankegångar, vad finns det för flexibilitet? - Om barnet skulle säga något helt annat, hur skulle du ta det? Vad skulle det betyda för dig?” (Susanne)

Martina beskriver att hon, på liknande sätt som Susanne och Sara, presenterar för barnet vad hon skrivit eller tänker skriva i utredningen. Antingen läser barnet själv eller så läser Martina upp det högt. Hon brukar fråga:

”- Är det någonting av detta som du inte vill skall vara med, eller något som du vill att det ska stå mer av? Eller: - Kommer du på ytterligare någonting som behöver vara med?” (Martina)

Efter barnsamtalen brukar Martina säga till föräldrarna, när barnet hör på, att de inte ska fråga barnet om det som har sagts i barnsamtalen, utan att barnet själv får berätta om det i så fall.

Sara säger att man ibland kan se tydligt att det finns en allians mellan barnet och den ena föräldern.

”Känner man att det är ett barn som man misstänker bär på mycket lojalitet, kan man skriva det i utredningen på ett sätt som inte är raljerande eller jobbigt för barnet. Det är vår bedömning och den ska man använda sig av...vad vi har sett och vad vi tror är det bästa för barnet.”(Sara)

Alliansen med en förälder kan enligt Martina handla om att barnet hamnar i en omvänd förälder-barn relation.

”Vi vet ju att barn ofta väljer... om det är en missbrukare... att de går in och tar ansvar för den föräldern också... eller en förälder som har en psykisk sjukdom eller psykiska störningar som kanske har svårt att gå upp på morgonen, då finns det ett litet barn där som försöker fixa frukost. Det kan handla många gånger om att försöka lyfta av dom ansvar och säga: - Du är inte elak, du är inte dum om du inte fixar frukost... för det är faktiskt dom vuxna som skall göra det.”(Martina)

7.3 GENOMFÖRANDET AV BARNSAMTALET

Detta tema strukturerar vi med hjälp av underrubrikerna: 1. Struktur. 2. Samtalsmetoder och hjälpmedel. 3. Förhållningssätt och bemötande.

7.3.1 STRUKTUR

Familjerättssekreterarna menar att barnsamtal kan vara olämpligt vid vissa tillfällen. Barnets ålder och mognad är avgörande. Man kan även göra undantag därför att barnet har erbjudits tillfälle att uttrycka sig i något annat sammanhang nyligen, exempelvis socialtjänsten, BUP eller polisen.

På Susannes arbetsplats genomförs enskilda samtal med barn från cirka 5 år, eftersom det krävs en viss kognitiv mognad, menar hon.

”Språket är inte barnets främsta kommunikationsmedel förrän senare under utvecklingen, det är svårt för så små barn att abstrahera.”(Susanne)

Susanne brukar bedöma barnets mognad genom att be föräldrarna beskriva barnet. Hon kan också efter att ha träffat barnet vid hembesöket ändra sig och genomföra ett enskilt samtal efter det. Ibland går det bra att prata med barn som är yngre än 5 år. Då använder hon sina figurer (BoF-material) och så får barnet *visa* på ett konkret sätt och språket används inte så mycket. Martina och Sara brukar genomföra samtal ifrån 6 års ålder, även yngre barn har förekommit. Martina berättar att hon avgör vid hembesöket om barnet nått den mognad att det är lämpligt att ha ett samtal.

Susanne brukar träffa barnet minst tre gånger under utredningen. Först ett enskilt samtal med barnet på kontoret, sedan vid de två hembesöken; ett hos mamman och ett hos pappan. Susannes upplägg med det enskilda barnsamtalen *före* hembesöken motiverar hon med att...

”...jag ska kunna ställa mer nyfiket öppna frågor inför barnen....jag är väldigt ute efter hur barnet beskriver olika saker...”(Susanne)

Susanne understryker att hon går miste om den aspekten om hon har träffat barnet hemma hos mamma eller pappa först. När hon träffar föräldrarna första gången går hon igenom noga hur föräldrarna skall introducera henne för barnen. *”Att vara vårdnadsutredare är mycket att vara pedagog”* menar hon. Sara och Martina genomför det enskilda samtalet *efter* hembesöken hos vardera föräldern (barnet ska vara med vid båda hembesöken). De brukar båda ha två enskilda barnsamtal under en utredning, Vid det andra samtalet får barnet läsa sina uppgifter i utredningen. Det är alltid en handläggare som ensam håller i barnsamtalen. Sara säger att det kan förekomma att en förälder är med, om barnet absolut vill. Martina menar att förälders närvaro kan vara enda möjligheten för att få samtycke till barnsamtalen. Att vara två handläggare i barnsamtalen vill hon undvika för barnets skull. Susanne däremot, brukar ibland ha med en kollega som antecknar, om hon inte spelar in samtalet. Hon menar att det är inga som helst problem med att vara två handläggare under samtalet. Däremot är det bra att begränsa så att det är en som pratar mera. Susanne säger att det är en ambition att föräldrarna inte ska vara med. Efter som det är en konfliktsituation är ett av syftena att försöka ge barnet en stund av lite större neutralitet.

”.....har jag bara förklarat för föräldrarna innan, att jag ska träffa barnet själv... man förebygger många saker genom att vara väldigt tydlig innan.” (Susanne)

7.3.2 SAMTALSMETODER OCH HJÄLPMEDEL

Familjerättssekreterarna lägger stor vikt vid inledningen av barnsamtalen. De vet inte vilken förberedelse och begriplighet barnen har med sig när de kommer och de försöker alla hitta sätt att göra en komplicerad situation så tydlig som möjligt för barnet. Susannes upplevelse är att barn förstår, medan Sara uttrycker osäkerhet inför hur barnet tar till sig informationen. De använder visuella hjälpmedel, såsom BoF-figurer och bilder av olika slag. Sara och Martina tar också upp att de använder sig av norrköpingsmodellens grundregler, där betonas exempelvis vikten av att inte ljuga.

När Susanne träffar 5-6 åringar brukar hon inleda med att säga:

” - Nu ska jag berätta för dig vem jag är och varför du träffar mig idag, men först så vill jag att du tittar här (på alla BoF-figurerna), var har vi Kalle någonstans? ...så väljer de en figur då som är Kalle. - Så har Kalle en familj.... och så går det vidare. Sedan presenterar jag mig och så visar jag vem domaren är, att jag skriver.....Det förstår ju barn jättebra. - I det här höga huset jobbar jag. Vad bor Kalle i för hus?... Så visar man och bygger upp liksom.” (Susanne)

Sara brukar inleda med frågan om de vet varför de är här.

”En del barn vet jätteväldigt varför de är här, och en del vet inte alls, det gäller både små barn och tonåringar.” (Sara)

Sara visar en folder hon brukar använda sig av som beskriver vad som händer i en utredning (bilaga 3). Antingen visar hon den, eller så ritar hon. Det händer att hon går upp på taket om vädret tillåter

”... då ser man ju rådhuset ifrån vår terrass här. Då kan man peka på det och prata kring det här att det finns föräldrar som inte kan komma överens, att det inte bara är deras utan att det finns flera föräldrar som har det på samma sätt...och att det är en rådman eller ordförande, eller domare, vad man nu väljer för ord...men det blir väldigt abstrakt, det är svårt att få det på deras nivå”. Sara brukar försöka förklara vad en utredning är: ”Man träffar mamma, man träffar pappa och jag träffar dig nu och så kommer jag att skriva ner det här och så skickar jag det till honom (domaren) och så ska han läsa och försöka att ta ett beslut som är så bra som möjligt för dig.” (Sara)

Martina brukar inledningsvis använda sig av norrköpingsmodellens grundregler. Hon kan säga något positivt och lättsamt som öppnar upp lite grand, exempelvis berömma barnets kläder. Hon pratar med barnet om att det har rätt att säga ”nej”. Har man inte svar på en fråga kan man säga ”jag vet inte” eller ”det vill jag inte prata om”. Sedan förklarar Martina vidare att hon brukar prata om vad sanning är och att sanning kan upplevas olika. Hon ger exempel för barnet på andra situationer då det kan vara svårt att veta vad som är exakt sant:

”- Om det springer en hund på gatan, vad är det för färg på den? Är det en stor eller liten hund?” (Martina)

Sara refererar även hon till norrköpingsmodellens inledning. Hon brukar formulera för barnen vikten av att *tala sant*. Då förklarar hon att barnet ska säga vad det själv tycker, inte vad mamma eller pappa tycker, eller vad familjerättssekreteraren vill höra.

De hjälpmedel familjerättssekreterarna berättar om att de använder är sandlåda, BoF-figurer, nätverkskarta och nallekort. När de beskriver hur och när de använder hjälpmedlen berättar Susanne att hon föredrar BoF-figurer (med eller utan sandlåda), Sara föredrar att rita nätverkskarta och att Martina är mest nöjd med nallekorten. Samtliga är överens om att nallekorten passar för mindre barn. Sara är dock ganska kritisk till att använda nallekorten i vårdnadsutredningar. När det gäller nätverkskarta använder Sara det till mindre barn, Martina använder det till större barn. Susanne gör nätverkskarta med hjälp av BoF-figurerna. Susanne kan använda BoF-figurer och sandlåda till *alla* åldrar, medan Sara och Martina begränsar sig till mindre barn.

Susanne använder BoF-figurerna i sandlådan, eller direkt på ett bord. Att tejpa på bordet (så kallad tejping) är inget hon föredrar. Sandlådan används väldigt högt upp i åldrarna, men man presenterar det på olika sätt, menar hon. Om det är en tonåring, kanske de börjar vid bordet, flyttar omkring figurer allt eftersom situationer beskrivs.

”....sedan säger ja: - Kanske är det okej om vi flyttar till sandlådan för där står figurerna mycket tydligare. Det handlar inte om att leka i någon sandlåda... det är väldigt odramatiskt. Det här med att använda figurerna, det gör jag mycket med vuxna också. På så sätt har ju föräldrarna redan bekantat sig med det här materialet.....Det är verkligen ingenting som är sämre för 15-åringar eller vuxna än för 8-åringar.”(Susanne)

Susanne tycker inte att risken är så stor att mindre barn börjar leka i sandlådan, det undviker hon genom att samtalet genomförs väldigt strukturerat. Vissa kan bli trötta efter en stund. Då kan de bryta av och göra en ”fantasiutflykt” med figurerna, en sorts ”pausaktion”, menar Susanne. Hon brukar då, när det känns passande, föra barnet tillbaka till verkligheten. Sara använder inte sandlådan särskilt ofta. Om hon får en känsla under hembesöket av att barnet behöver ”lång startsträcka” kan sandlådan vara ett alternativ, för att kunna gestalta mer.

”För en del barn är det jättebra att de kan sätta upp sin familj och sitt hus, det är även bra när man ska förklara det här med domstol och varför de är här.”(Susanne)

Martina tycker att nackdelen med sandlådan är att barnen kan börja leka istället för att prata.

”När dom hittar en bil och vill köra racer med den....det var ju inte riktigt vad jag hade tänkt mig. Men det är ju också ett budskap i det: Jag vill inte prata med dig om det....som jag helst vill prata om. På ett eller annat sätt så... barn förmedlar sig.”(Martina)

Susanne kan ibland göra en nätverkskarta med hjälp av BoF-figurerna. Hon tycker det blir tydligt när situationen blir *visuell*. Sara brukar tillsammans med de mindre barnen *rita* en nätverkskarta med områdena familj, släkt, fritid och skola.

”Vi pratar utifrån den nätverkskartan, då får man med mycket. Vi sitter vid mitt skrivbord på mitt kontor.... Vi sitter jämte varandra, för då kan vi titta på varandra... ibland.. (Susanne)

Det händer att även Martina använder nätverkskarta, då blir det främst med större barn.

Sara samtalar ofta utan tekniska hjälpmedel, särskilt när det gäller tonåringar. Tillsammans med mindre barn använder hon ibland nallekort, då dessa kan underlätta för barnet att beskriva känslor. Susanne är återhållsam med nallekort eftersom de innehåller ansiktsuttryck med olika känslor, vilket hon vill undvika att fokusera på. Hon tycker ändå att de kan vara bra ibland, med små barn. Martina använder gärna nallekort till 5-6 åringar, det tror hon delvis beror på att hon känner sig trygg med den metoden.

”I den åldern är det helt suveränt att ha material, man kan inte begära att dom ska sitta och ha ett samtal så här (på en stol bara), det känns så konstlat och det känns så fel. Men kan man ha dom här (nalle)kortet eller BoF-figurer och sandlåda... jag tycker att det är jättebra hjälpmedel... ”Martina berättar vidare om en liten kille på 5-6 år: ”Jag hade lagt ut alla nallekort, så skulle han välja ett för pappa. Han tittade och tittade..... - Det finns ingen så arg nalle, säger han då. det är väldigt mycket information i det som barn säger och gör.” (Martina)

I en vårdnadsutredning är sättet att ställa frågor på centralt. Familjerättssekreterarna beskriver olika typer av frågor de använder; öppna frågor, följdfrågor, klagörande frågor, relationsorienterade frågor och skvallerfrågor. Något de vill undvika är ledande frågor.

7.3.3 FÖRHÅLLNINGSSÄTT OCH BEMÖTANDE

Det händer att barnen är negativa och talar illa om sina föräldrar. Då försöker både Susanne, Sara och Martina att nyansera det genom att tillsammans med barnet uppmärksamma fler sidor av saken.

Susanne förklarar att hon tillsammans med barnen använder sig av orden *göra* och *visa*.

”Jag pratar väldigt sällan om känslor.... Jag kommer in under en väldigt begränsad tidsperiod i barnets liv och det rör väldigt svåra saker. I det läget vill jag prata med barnet på ett engagerat sätt, men jag vill inte vara känslomässig. Det är väldigt mycket tyngre för ett barn att leverera känslofyllda ord. Jag vill vara personlig men ändå förhållandevis neutral. Jag undviker de ledande frågorna: - Blev du ledsen?.... - Är du arg på mamma och pappa? När det beskrivs en situation så här (tar fram dockorna): - Då stod mamma och pappa där och bråkade jättemycket med sina höga röster, vad gjorde du då? - Jag gick in på mitt rum. - Vad gjorde du inne på rummet? - Jag la mig i sängen och la

kudden ovanpå örat. Jag försöker att "ta ner" det här, det gör att jag får känslan till mig, jag förstår lite grand. Med det lilla barnet är jag ännu mer konkret.... jag använder inte språket så mycket, utan: - Kan du visa mig vem som bor hos mamma och vem som bor hos pappa?" Susanne säger att hon alltid frågar barnen: "- När din mamma och pappa bråkar, hur bråkar dom? Bråkar dom med munnarna, händer det att de slår varandra, har mamma eller pappa slagit dig? sådana saker..."(Susanne)

Sara tar upp vikten av att visa barnet respekt, att vara närvarande i samtalet och att försäkra sig om att man uppfattat det barnet säger på rätt sätt.

"... ibland uttrycker sig barn på ett visst sätt och så tror man att de menar en sak. När man ställer följdfrågor så förstår man att det inte alls var på det viset som jag trodde." Hon menar att man kan ställa frågor som " Menar du så här...? Ska jag tolka det så här att.....?"(Sara)

Om barnet pratar illa om en förälder bemöter Susanne det genom att först lyssna. Sedan ställer hon olika följdfrågor för att försöka få den informationen i ett annat perspektiv.

"Jag tar det barnet säger på allvar, jag säger inte emot. Jag går med barnet för att...jag ska inte diskvalificera det barnet säger, men genom att ställa ytterligare frågor så kan jag få mer information och vidga vad det står för. Om barnet säger - Pappa är dum. - Vad gör pappa när han är dum? - Händer det att du tänker så om pappa när du är hos mamma också, eller är det mest när du träffar honom? ...då plockar jag ner det uttrycket. Det är mitt främsta verktyg för att få veta lagom mycket, det är väldigt verksamt. I någon enstaka situation kan jag säga: - Många andra barn har berättat för mig att det kan kännas väldigt jobbigt att prata så illa om en av sina föräldrar, känner du igen det? Jag försöker att bekräfta, men att vidga synfältet."(Susanne)

Sara tycker inte att man behöver gå med barnet i att föräldrarna är dåliga. Hon försöker uppmuntra till att barnet berättar en helhet om föräldern. Om man känner att det är läge att prata om föräldrarnas situation utan att diskvalificera barnets känslor, kan man göra det. Martina säger att man behöver lyssna på vad det är som gör att barnet är så negativt till föräldern. Man kan bemöta det genom att också prata om vad det är som barnet tycker är positivt eller roligt med föräldern.

När barnet visar sina känslor är det viktigt att dessa blir bekräftade, menar alla tre. Genom att stödja barnet i att sätta ord på det som händer, visar de barnet förståelse. Susannes och Martinas förhållningssätt skiljer sig ändå märkbart åt; Martina tillåter sig att uttrycka empati genom att själv bli känslösamt berörd och på så sätt visa att hon bryr sig om. Susanne däremot, vill visa empati men samtidigt hålla sig neutral. Hon försöker undvika att locka fram barnets känslor och att trösta eller tycka synd om barnet. Susanne, och även Sara, menar att de vill undvika att barnet berättar *för mycket*, eftersom barnet kan må dåligt av det efteråt.

Susanne säger:

”Det är klart att jag stannar upp om någon gråter. - Jag ser att du är ledsen nu. Jag undrar varför du är mest ledsen nu.... Jag följer alltid upp om det stämmer: - Är det så att du är ledsen, eller är du arg? Eller jag kanske säger så här : - Jag ser att tårarna trillar...Är du ledsen? Jag försöker att inte tolka barnet. Det kan också vara så här: - Ja, andra barn har också visat att de tycker att det är svårt att prata om det här, här får du en näsduk...och torka tårarna...Jag ska försöka stå ut med att barnet är ledset, jag behöver inte trösta barnet....jag ska ju ändå vara den trygga vuxna som försöker skapa någon klarhet i barnets kaos. Då vill jag vara väldigt uppmärksam på barnet, se det och följa det. Det har aldrig hänt att jag tagit ett barn i mitt knä som sitter och gråter i min famn. Det skulle sitta långt inne.”(Susanne)

Sara bemöter barnets tårar med att säga;

”- Det är okej, man får vara ledsen... man får vara arg. Men jag kramar inte, tar inte i barnen, sätter dom inte i mitt knä. Jag kan möjligtvis lägga en hand på deras arm. Jag hoppas att jag kan förmedla till barnet att jag orkar bära deras historia. Att det är okej att berätta för mig och jag hoppas att jag inte påverkar dem att säga saker som de inte står för.”(Sara)

Martina försöker ta reda på vad det är som händer i samtalet.

” - Är det något som du vill prata om? Eller om jag själv kan förstå vad det handlar om ...- Nu blir du ledsen. Jag kanske pratar lite om att - Ibland så behöver man vara ledsen, eller: - Vad var det som gjorde dig ledsen? ... för det här barnet signalerar ändå någonting och om jag väljer att inte se det... vad tror det här barnet om vuxenvärlden då? ... Min intuition är ändå den här, att barn behöver bekräftelse... och känna att det har blivit sett”. Martina kan även prata vidare om känslor om hon tycker att det passar ”- Om du är ledsen när du är med mamma eller ledsen när du är med pappa, vad händer då? Vad gör mamma när du blir ledsen? Vad gör pappa när du blir ledsen? Vad gör du själv när du visar att du är ledsen?” (Martina)

Martina berättar att hon kan ha lite kroppskontakt på det sätt att hon kan lägga en hand på barnets arm eller axel eller sätta sig bredvid och uttrycka en förståelse över att barnet har det jobbigt. Hon säger dock att man måste reflektera över att barnet kan ha varit utsatt och kanske inte kan värja sig om någon påtvingar fysisk kontakt och det är absolut inget hon vill utsätta barnet för. Vidare berättar Martina att det har hänt att hon själv börjat gråta. När Martina sedan träffat föräldern efter barnsamtalen har hon talat om att det blev ledsamt en liten stund under barnsamtalen och att hon själv blev berörd av det. På så vis menar hon att föräldrarna får en fingervisning om att ”se ditt barn, försök sätta dig in i hur det är...”

Susanne försöker sätta ord på sitt bemötande när barnen visar sin utsatthet.

”Jag använder inte den formen av empatiskt... liksom, klappa om så mycket, det ser jag inte som min roll... Samtidigt är det ju så att man kan visa ganska mycket medkänsla med ett barn ändå...- Nu ser jag att du funderar, nu ser du bekymrad ut..... stämmer det? Jag försöker ju se vilket barn jag har framför mig och kommentera det”. Susanne menar att det inte är svårt att få barn att prata. ”Konsten är att möta barn så att de berättarja, lagom mycket, att de inte känner sig avklädda efteråt. Det handlar inte om att få ett okänsligt samtal, men jag ska inte locka fram känslorna så att barnet säger för mycket, som de inte mår bra av sedan när de lämnar mig. Jag är en sådan tydlig ledare, jag har en så tydlig roll på något sätt när jag pratar med barn. Jag tycker att jag har ett ännu tyngre ansvar att lotsa barnen igenom det här.” (Susanne)

Sara berättar att hon kan uppleva att barn är trötta på det som händer omkring dem.

”Jag tycker ofta att det är lite äldre barn som kan gråta mycket, så där riktigt förtvivlat, och även uttrycka en ilska, den kan vara ganska stark... och då kan man önska livet ur någon av föräldrarna. Jag vet inte om det är rätt, men det går jag med i. Jag kan känna att jag förstår dem och att jag vill visa dem att jag förstår.” (Sara)

Susanne bemöter olika sorters känslor på ungefär samma sätt:

”- Nu ser jag att du sparkar i golvet och du bankar i dörren, är du arg? Vad var det som gjorde dig arg? I sådana lägen kan man generalisera om man inte får några svar: - Jag träffade en annan pojke en annan gång, jag kommer ihåg det, han reagerade ungefär som du nu, han kunde berätta sedan att det var si eller så....Även om jag vet varför han är arg så vill jag ge öppningen först, jag vill inte lägga min mall på barnet på en gång....” (Susanne)

Susanne beskriver ett exempel på samtalsteknik som hon använder. Om barnet säger exempelvis:

”- Jag vill att min mamma inte dricker sprit. Då kan jag säga: - Det kan jag verkligen förstå, då skulle det vara väldigt annorlunda för dig, då kunde du få den där frukosten på morgonen som du berättade förut att du inte fick. Det här att man tar emot det man hör och sedan lägger man till något annat. Sedan hur man gör det utan att lägga ut sina egna känslor eller sin egen tolkning eller dras med i att tycka synd om barnet eller så, det kräver träning..... Jag missar, jag har tränat ganska mycket, filmat mig själv och lyssnat på mig själv. Som tur är kan vi lära oss hela tiden....” (Susanne)

8. Analysresultat

Vi använder oss även i vår analys av de tre teman som bygger på frågeställningarna, men i detta kapitel har vi plockat bort underrubrikerna. Vi analyserar med hjälp av kunskapsläget, tidigare forskning och de valda teorierna.

8.1 Syftet med barnsamtalen

Våra informanter ser flera syften med barnsamtalen. Dels skall barnet få möjlighet att komma till tals och det skall få förståelse av situationen. Detta sker genom att ge barnet möjlighet att berätta, ge information, bekräfta barnets upplevelser och normalisera barnets situation. Genom att erbjuda barnet detta bjuder man in barnet till delaktighet och förmedlar en känsla av sammanhang, KASAM. Teorins upphovsman Aaron Antonovsky (1991) ger begreppet tre beståndsdelar; begriplighet, hanterbarhet och meningsfullhet. Genom att barnet får information och en förklaring av situationen ökar begripligheten. Även hanterbarheten kan öka genom att, som i vår studie, barnet ser att det finns personer som kommer att hjälpa och att en domare ska bestämma eftersom föräldrarna inte kommer överens. Det är avlastande för barnet att höra familjerättssekreterarna betona att det är de vuxna som ska bestämma. Tidigare studier av Eriksson & Näsman (2009) och Fagrell & Greger Karlsson (2004) visar att barn kan uppleva brist på information om vad samtalen i utredningsprocessen går ut på. Utifrån Stern (1991) och det narrativa perspektivet är möjligheten för barnet att komma till tals beroende av vilken förmåga barnet har att mentalisera och skapa metarepresentationer, det vill säga uppfatta det relativa i sina egna och andras tankar, samt berätta om sina upplevelser.

Våra informanter menar att barn, vars föräldrar ligger i vårdnadstvist, hamnar i en pressad situation och behöver hjälp att avlasta sina känslor genom att någon bekräftar deras upplevelser samt normaliserar och berättar att det finns andra barn som upplever samma sak. Enligt KASAM-teorin (Antonovsky, 1991) hjälper detta barnet att hantera den belastning som dessa känslor ger upphov till. Vi ser att det är stor risk att föräldrar som ligger i vårdnadstvist har brustit i att ge barnet känslan av att problem går att lösa (hanterbarhet), eftersom de själva inte klarat av att komma överens. Barnet har på så vis överbelastats, genom de höga krav och olösliga uppgifter detta ställer på barnet. Øvreeide (2010) menar dessutom att barn kan se sig själva som orsaken till problemet på grund av sin egocentriska verklighetsbild. Avlastningen av skam- och skuld känslorna är nödvändig för att barnet ska känna trygghet i att berätta om sina erfarenheter

Ett annat viktigt syfte med barnsamtalen är att familjerättssekreterarna har som uppdrag att bedöma barnets bästa när det gäller vårdnad, boende och umgänge. De ska försöka att påverka och förändra situationen för barnet. En del av detta är att barnets berättelse faktiskt kan få föräldrarna att förstå vilken situation de försätter barnet i. Våra informanter talar om ett pedagogiskt syfte (se s. 29, 30, 36). Genom att låta föräldrarna få insyn i hur barnet upplever vårdnadstvisten hoppas våra informanter på att föräldrarna ska ta hänsyn och få större förståelse för barnets situation. En informant, Martina, beskriver hur hon efter barnsamtalen kan välja att berätta att samtalen varit tungt och ledsamt för att få föräldrarna att inse barnets utsatthet (se s. 34). KASAM-teorin (Antonovsky, 1991) belyser i detta fall det pedagogiska syftet, att förklara och ge föräldrarna förståelse, vilket ger ökad begriplighet. Narrativ teori beskriver hur ett barn kan ha en berättelse som inte stämmer överens med verkligheten (Havnesköld & Risholm-Mothander, 2002), den kan vara tillrättalagd genom förälders medverkan (Stern, 1991). Vi menar att i barnets möte med familjerättssekreteraren kommer det förhoppningsvis fram en bild av barnets verklighet som gör att föräldrarna får en insikt om

barnets situation. I Ekroths uppsats (2006) låter 2 av 6 familjerättssekreterare föräldrarna sitta med i barnsamtalen utifrån detta pedagogiska syfte. Våra informanter anser dock att det hindrar barnet från att prata fritt.

Familjerättssekreterarna upplever barnsamtalen som en oerhörd balansgång. Gränsen mellan att avlasta eller belasta barnet är komplex. De är medvetna om barnens utsatthet på grund av föräldrarnas konflikt. Samtidigt som de vill möta barnets behov av att få prata av sig, vill de begränsa barnets berättande för att inte barnet ska behöva stå till svars för det i utredningen (Se s. 34, 35, 40). Enligt KASAM-teorin upplever barnet hanterbarhet när kraven balanseras emot barnets förmåga och vilja att möta dessa krav (Antonovsky, 1991). Om barnet upplever att det inte får prata färdigt, menar vi att konsekvensen kan bli att barnet lämnar familjerättssekreteraren med en känsla av underbelastning. Barnet upplever sig då bli lämnat och inte lyssnat på, det behöver därför både förstå och acceptera begränsningen för att uppleva hanterbarhet.

Utifrån narrativ teori lär vi oss att barns berättande är ett sätt att både upptäcka och skapa sin identitet. Berättelsen som barnet ger familjerättssekreteraren är mer än en berättelse; det är en social roll (Stern, 1991). Våra informanter vill undvika att denna sociala roll får ett innehåll av skuld och ansvar. I Ekroths c-uppsats (2006) uppträder ett argument för att begränsa barnsamtalens utrymme; det gör att barnet inte hinner bli så förtrogen med familjerättssekreteraren att det pratar om ”för mycket”. Balansgången i mötet med barnen, som beskrivs ovan, tar Eriksson & Näsman (2007) upp i sin studie, fast utifrån barns perspektiv. De beskriver hur barn ofta upplever bemötandet under utredningsprocessen som beskyddande och att detta leder till att barnet får litet utrymme för delaktighet. Slutsatsen i deras studie är att barn i allmänhet vill ha delaktighet, men i olika grad och samtidigt vill de ha beskydd/omsorg. En annan studie, av Fagrell & Greger Karlsson (2004) sammanfattas med att det behövs stor *lyhördhet* för barnens individuella önskemål om delaktighet i utredningsprocessen. Från många olika håll ser vi alltså hur balansgången i barnsamtalen beskrivs.

Socialstyrelsen (2004) säger att barnet ska få tillfälle att avgöra vilka uppgifter som det vill ska lämnas vidare till föräldrarna och vad de vill ska undanhållas. Detta gör samtliga tre informanter i samband med att de sammanfattar barnets utsaga (se s. 34, 35). Detta kan man förstå utifrån KASAM (Antonovsky, 1991) och begreppet meningsfullhet, eftersom barnet får erfarenheter av medbestämmande och känner sig delaktigt och respekterat. Socialstyrelsen (2004) säger vidare att utredaren har ett konsekvensansvar som innebär att det som barnet säger inte skall leda till att barnet riskerar att straffas. Vuxna har en skyldighet att avlasta barnet från det som ett uttalande kan innebära, barn har sällan full förståelse för det inflytande deras medverkan har. Samtidigt skriver Socialstyrelsen (2004) att det i utredningen skall framkomma *vad* som är en spontan berättelse av barnet, *vad* som är svaret på frågor och *vad* som är tolkningar från utredaren. En informant, Susanne, talar om hur hon, genom att aldrig i utredningen skriva att barnet gett godkännande till innehållet, vill ge barnet ”en öppen dörr” och slippa stå för sina uttalanden inför föräldrarna (se s. 34). Detta är ett tydligt exempel på hur man gör i utredningen för att skydda barnet från att göras ansvarigt. I Magnusson &

Rönnerblads c-uppsats (2006) talar flera av informanterna om att de försöker få med det barnet säger i utredningen, men utan att barnet utpekas. Ett sätt är att skriva *hur man själv* uppfattar något, utan att nämna att det är barnet som sagt det. En person säger: ”Man hoppas att tingsrätten kan läsa mellan raderna.”

8.2 BARNETS BÄSTA

Familjerättssekreterarna uttrycker att barnets bästa är ett begrepp som skall bedömas individuellt, de talar om *barnets bästa* och *barnets behov* som att begreppen ligger nära varandra innehållsmässigt, men att barnets vilja inte alltid är förenligt med barnets bästa (se s. 30, 31). Mattssons avhandling (2006) försöker förtydliga och beskriver barnets behov som uppdelat i två begrepp:

1. *Barnets behov*; den objektiva vuxna bedömningen, delas upp i *typiska behov* (sådana behov som vuxna anser att barn i allmänhet har) och *specifika behov* (de behov som det enskilda aktuella barnet har).
2. *Barnets intresse*; barnets perspektiv, vad barnet själv säger att det behöver. Delas upp i *typiska intressen* (vad barnet tycker att barn i allmänhet behöver) och *specifika intressen* (uttrycker barnets uppfattning om sina egna behov).

Barnets behov och barnets intresse är ett komplement till varandra i bedömningen av barnets bästa, men kan också hamna i konflikt beroende på om man bedömer utifrån kort eller lång sikt. Om man ser till Mattssons (2006) begrepp så tänker vi att barnets intresse står för ett mer kortsiktigt tänkande. Då barnet själv uttrycker sitt intresse blir detta ett resultat av vad barnet anser sig ha för behov just nu. Det långsiktiga perspektivet är den vuxna bedömningen av barnets behov. Mattson säger att i lagtexter används barnets bästa och barnets vilja parallellt, utan att något begrepp har företräde. Detta tolkar vi som att barnets kortsiktiga behov är lika viktiga som dess långsiktiga. När våra informanter ska bedöma barnets bästa i vårdnadsutredningen så kan barnets intresse ställas i konflikt med barnets behov. Barnets intresse tar sig då uttryck i barnets vilja, medan barnets behov blir något som våra informanter tar reda på genom att fråga föräldrar och andra referenter, samt bygga det på egna erfarenheter och allmän kunskap om barn. Genom Mattssons begrepp struktureras innebörden av barnets behov och att använda sig av ordet *intresse* kan upplevas mindre ansvarsbelastat för barnet än att uttrycka sin *vilja*. Att tala om sitt intresse får mindre tyngd. Vi prövar detta genom att jämföra meningarna ”*Barnet har intresse av att bo hos sin pappa*” mot ”*Barnets vilja är att bo hos pappa*”. Vi jämför här även med våra informanters omskrivningar av vilja till längtan eller önskan (se s. 31).

Genom att barnet får vara delaktigt känner det sig betydelsefullt och upplever på så sätt meningsfullhet, menar KASAM-teorin (Antonovsky, 1991). När man i vårdnadsprocessen frågar efter barnets vilja (eller intresse, önsknings, längtan) uppnås detta. Det narrativa perspektivet belyser att barn i 4-5 årsåldern börjar kunna ge uttryck för sina upplevelser och att förmågan att formulera en sammanhängande berättelse av erfarenheter och upplevelser ökar med stigande ålder (Stern, 1991). Øvreeide (2001) förklarar att mindre barn blir hjälpta av, när de ska beskriva exempelvis sina intressen, att vuxna repeterar och strukturerar det som sägs. Detta stöd behövs men riskerar även att tillrättalägga och styra det barnet uttrycker.

Därför behöver barnets berättelse kompletteras av människor som har god kännedom om det, vilket överensstämmer med våra informanternas tillvägagångssätt. Utvecklingspsykologin förklarar att ett barn kan använda sig av ord som det inte förstår (Havnesköld & Risholm-Mothander, 2002) vilket innebär att familjerättssekreteraren på ett eller annat sätt behöver ta reda på innebörden i det barnet säger. För att leva upp till lagstiftningens intentioner om bedömningar av barnets bästa och hänsyn till barnets vilja strävar familjerättssekreterarna efter att ge barnet möjlighet att *uttrycka sin vilja* och samtidigt *slippa*. Barnet ska inte uppleva att det förväntas välja eller bestämma, eftersom barn då kan hamna i en lojalitetskonflikt. Samtidigt skall barnet inbjudas till delaktighet och få sin röst hörd. I enlighet med KASAM-teorin och Antonovsky (1991) uppnås meningsfullhet när man känner sig delaktig i resultatet. Vi menar att denna delaktighet också medför ett ökat ansvar som är positivt för vuxna i allmänhet men som kan upplevas som belastande för ett barn. För att ge barnet möjlighet att inte ha några åsikter kan man göra som en av våra informanter (se s. 32); tydligt generalisera kring hur svårt det är för barn i allmänhet att veta vad man tycker. Enligt Øvreeide (2010) måste man titta på vissa faktorer för att kunna göra en rättvis tolkning av den vilja barnet uttalar. Genom att väga in barnets beroendeställning, upplevelse av trygghet och förmåga till förutsägbarhet kan man göra en bedömning med stöd av avgörande faktorer som spelar in i barnets val.

Våra informanter är överens om att det är barnets rättighet att uttala sig, men ingen skyldighet och barnet skall aldrig bli pressat på sina åsikter (se s. 31). Genom att barn kan uppleva lojalitetskonflikt blir det väldigt svårt för barnet att uttrycka en vilja, det kan kännas hotfullt och barnet kan också uttala en vilja som inte är i enlighet med det som han/hon själv väljer, utan ett budskap från föräldern (Cederborg, 2010). Det kan exempelvis visa sig genom att barnet uppträder som budbärare. Det narrativa perspektivet beskriver hur barn redan i 5-årsåldern lärt sig vad som passar att säga i familjen och inte (Antonovsky, 1991). De lär sig tidigt att skapa och anpassa en berättelse som hjälper dem att nå sina mål (Havnesköld & Risholm-Mothander, 2002). Eftersom barnets berättelse formas genom de vuxnas medverkan, riskerar barnets berättelse att få ytterligare en dimension, nämligen att berättelsen kan vara så starkt förankrad i barnets minne, att även om berättelsen är en förvanskning av verkligheten så är det barnets sanning (Stern, 1991).

Våra informanter berättar att det ibland visar sig tydligt hur barn befinner sig i lojalitetskonflikt. De väljer då att försöka ta reda på barnets vilja genom att ”tala runt” det och inte konfrontera barnet. Cederborg (2010) skriver att barnet aldrig skall känna sig anklagat eller konfronterat. Ett barn i lojalitetskonflikt kan man förstå genom att använda sig av KASAM. Även om barnets föräldrar försöker att inte påverka barnet utan låter det välja själv, uppstår ändå en inre press i barnet. Det kan förklaras med hjälp av Antonovsky (1991): Genom att de inre kraven blir överordnade de yttre, där barnet upplever sig vara utlämnad till att själv bestämma i en situation utan tänkbar lösning, blir konsekvensen att känslan av sammanhang minskar.

Barn känner lojalitet till båda sina föräldrar och våra informanter bekräftar lojaliteten genom att man pratar om föräldrarna på ett icke klandrande sätt (se s. 40). Genom att nyansera

föräldrarnas brister så avlastas barnet från skuld, något som ökar hanterbarheten enligt KASAM (Antonovsky 1991). Socialstyrelsen (2004) skriver att barn som befinner sig i pressade situationer (exempelvis en svår lojalitetskonflikt) generellt sett agerar utifrån en lägre åldersnivå än de befinner sig på. Barnets narrativa förmåga kan därför avta på grund av föräldrarnas konfliktsituation, och påverka hur barnet klarar av att uttrycka sina personliga åsikter.

När barnet uttrycker sin vilja är det viktigt att barnet, enligt Mattssons studie (2006), får hjälp med att tänka långsiktigt på sina behov för att undvika impulsstyrda önskemål. Känslan av sammanhang (KASAM) ökar genom att barnet får reflektera över framtiden och på så sätt utveckla en förståelse av sig själv och sina behov (Holmsen, 2007). Det narrativa perspektivet belyser att en vuxen person, genom att samspela med barnets reflektioner om sig själv och sina behov, kan reglera och på så sätt nyansera barnets berättelse till verkligheten (Havnesköld & Risholm-Mothander, 2002)

8.3 GENOMFÖRANDET AV BARNSAMTALET

Under en vårdnadsutredning har Susanne minst ett enskilt barnsamtal medan Sara och Martina brukar ha två. Susanne ser inga problem att vara två handläggare i samtalet, medan de andra föredrar att vara en. Samtliga av våra informanter säger att de föredrar att inte ha med föräldrar under barnsamtalen, men ibland kan det behövas för barnets skull eller för att få föräldrarnas samtycke. I litteraturen finns motstridiga uppgifter huruvida ett barn ska talas med ensamt eller ihop med föräldrarna. Cederborg (2010) menar på att de medverkande ska begränsas, både gällande föräldrar och andra professionella. En anledning vi finner till detta är att barnet utifrån det narrativa perspektivet kan känna sig hämmat av föräldrarnas närvaro och därför berättar vad det tror att föräldern vill höra (Havnesköld & Risholm-Mothander, 2002). Att föräldrarna deltar i barnsamtalen kan å andra sidan påverka föräldrarnas gemensamma förståelse av barnets behov. Detta kan på sikt bidra till att föräldrarnas budskap till barnet blir mer överensstämmande, vilket gör att begripligheten ökar i enlighet med KASAM (Antonovsky, 1991). BO (2004) uttrycker sig i enlighet med våra informanter och säger att det är att föredra att samtalet förs utan föräldrarnas närvaro, men finns det inget annat sätt så får de medverka. I Ekroths c-uppsats (2006) låter flera av familjerättssekreterarna föräldrarna vara med under barnsamtalen, de menar att det positivt kan påverka föräldrarnas förståelse av barnet.

Susanne genomför samtal med barn från cirka 5 år. Martina och Sara börjar vid cirka 6 års ålder, våra informanter klargör att det är barnets mognad som är avgörande för samtalet. Cederborg (2010) skriver att barn är kompetenta att berätta om sina upplevelser vid 4 års ålder. Samtidigt som risken för misstolkningar ökar ju mer begränsad ett barns kommunikationsförmåga är, anser hon att man skall ha särskilda skäl för att inte tala med barn i denna ålder. I tidigare undersökningar (Ekroth, 2006) (Magnusson & Rönnerblad, 2006) (Nylander & Lundin, 2005) har familjerättssekreterare uppgett att man har omkring 1-3 barnsamtal och att den vanligaste lägsta åldern är 5-6 år. Anledningen till åldersgränsen kan förstås utifrån barnets narrativa förmåga. I 4-5 årsåldern är mentaliseringsförmågan och

förmågan att skapa metarepresentationer så utvecklad att barn börjar kunna ge uttryck för sina egna upplevelser av sig själv och andra (Havnesköld & Risholm-Mothander, 2002).

Familjerättssekreterarna lägger stor vikt vid inledningen av barnsamtalen. De vet inte vilken förberedelse och begriplighet barnen har med sig när de kommer och de försöker alla hitta sätt att göra en komplicerad situation så tydlig som möjligt för barnet. Susannes upplevelse är att barn förstår, medan Sara uttrycker osäkerhet inför hur barnet tar till sig informationen (se s. 37). De använder ofta aktiva handlingar (går upp på taket, se s. 37) eller visuella hjälpmedel (bof-figurer, broschyr) för att öka barnets förståelse. KASAM-teorin hjälper oss att förstå betydelsen av att få en begriplig och tydlig information. Tillvaron behöver upplevas som ordnad och förutsägbar (Antonovsky, 1991).

Våra informanter beskriver hur olika hjälpmedel används i barnsamtalen beroende på ålder och mognad (se s. 37, 39). Nallekortet används främst till mindre barn. Susanne tycker att det fungerar med BOF-figuren till alla åldrar. Hon har stor användning av detta hjälpmedel, vilket inte överensstämmer med andra studier som visar att nätverkskarta, emmadockor och nallekort är det som används mest (Ekroth, 2006) (Magnusson & Rönnerblad, 2006) (Nylander & Lundin, 2005). Hjälpmedel gör att man visualiserar samtidigt som man förklarar, vilket blir ett förtydligande av budskapet och en ökad begriplighet, i enlighet med KASAM (Antonovsky, 1991). Det narrativa perspektivet belyser hur olika former av bilder och situationskonstruktion kan framkalla mindre barns minne. När vuxna stödjer barnet att strukturera en berättelse genom hjälpmedel framträder det tydligare för barnet, men samtidigt finns risken att berättelsen styrs och manipuleras så att barnets verkliga erfarenheter blir svåra att tolka (Øvreeide, 2001). Vi märker att åsikterna går isär angående hjälpmedlens inverkan på barnsamtalen. Cederborg (2010) skriver att små barn kan ha svårt att skilja mellan fantasi och verklighet. Hon säger vidare att forskning visar på att fantasielement som till exempel dockor kan förvirra barnet, då barnet har svårt att förstå att dockan symboliserar dem själva. Andra studier visar på att barnet kan uttrycka mer information genom att det får använda sig av leksaker och att dessa kan vara bra att använda för att inleda samtal (Socialstyrelsen, 2004).

Våra informanter beskriver olika typer av frågor de använder, exempelvis följdfrågor (för att få barnet att berätta mer), klargörande frågor (exempelvis: "Om jag uppfattat dig rätt så.....stämmer det?"), relationsorienterade frågor och skvallerfrågor (exempelvis: "Vad skulle din mormor säga om du berättade att pappa... osv.") Något de vill undvika är ledande frågor. Enligt Cederborg (2010) är barns minne särskilt känsligt för press och ledande frågor. Frågorna ska stimulera barnet att berätta och att använda sin narrativa förmåga. Cederborg menar vidare att samtalsledaren bör undvika att repetera frågor och framförallt ledande sådana, då barn kan uppfatta att svaret de gett inte var rätt eller uppskattat. Resultatet av detta kan bli att barnet ändrar sin historia för att tillfredställa samtalsledaren.

Vissa barn har stort behov av att få känslomässig avlastning. Våra informanter vill stödja barnet i att sätta ord på det som händer och när barnet visar sina känslor är det viktigt att dessa blir bekräftade, menar de. KASAM-teorin lyfter fram hur ett engagerat och respektfullt bemötande av barnets berättelser, uttryck och känslor både ökar begripligheten samt barnets känsla av meningsfullhet och av att vara betydelsefull (Antonovsky, 1991). I Fagrell & Greger

Karlssons studie (2004) menar författarna att det finns behov hos barnen att bearbeta händelser; de vill prata om annat än utredningen. I våra intervjuer framgår det att eftersom familjerättssekreterarna träffar barnet så lite och under en begränsad period, vill man undvika terapeutiska inslag, man vill inte dra i någon tråd som inte kan fullföljas (se s. 41, 42). De är försiktiga med fysisk beröring, de tillåter sig endast att exempelvis lägga handen på barnets arm (se s. 41). Enligt KASAM är beröring ett gensvar som står för empati och signalerar barnets betydelsefullhet (Antonovsky, 1991). Susanne betonar särskilt att hon inte vill vara känslomässig. Susannes och Martinas förhållningssätt skiljer sig något åt; Martina tillåter sig att uttrycka empati genom att själv bli känslösamt berörd och på så sätt visa att hon bryr sig om. Susanne däremot, vill visa empati men samtidigt hålla sig neutral. Hon försöker undvika att locka fram barnets känslor och att trösta eller tycka synd om barnet. Susanne, och även Sara, menar att de vill undvika att barnet berättar *för mycket*, eftersom barnet kan må dåligt av det efteråt (se s. 40). Här handlar det om att barnet kan bli belastat (Antonovsky, 1991) och behöver hjälp med begränsning för att uppleva hanterbarhet. Det gäller också när barnen talar illa om sina föräldrar, då nyanserar våra informanter det genom att tillsammans med barnet uppmärksamma fler sidor av saken. KASAM-teorin beskriver olika typer av gensvar som påverkar barnets belastningsbalans. Det våra informanter gör i situationen ovan är enligt Antonovsky (1991) att de med sitt gensvar *kanaliserar* barnets åsikter; de går med i det negativa men vill samtidigt att barnet ska se att allt inte är dåligt.

9. Diskussion och slutsats

Vi inleder detta avslutande kapitel med en sammanfattning av vårt analysresultat. Sedan går vi vidare med en diskussion kring de huvudfynd som vi anser framkommer i vår studie.

Vi har genom vår undersökning kommit fram till att familjerättssekreterarna använder sig av flera olika handlingsstrategier i barnsamtalen för att få fram barnets bästa. En del är strukturella, exempelvis att den vanligaste nedre åldersgränsen är 5-6 år med anledning av barns narrativa och kognitiva förmåga, samt att man helst vill undvika att föräldrarna deltar i själva barnsamtalen därför att man vill ge barnet tillfälle att prata fritt. Genom att låta barnsamtalens syfte övergripande handla om delaktighet förmedlar familjerättssekreterarna en känsla av sammanhang. Barnet skall få komma till tals och detta uppnås genom att familjerättssekreterarna ger barnet möjlighet och utrymme att berätta. För att underlätta och tydliggöra berättandet använder familjerättssekreterarna hjälpmedel av olika slag, de har sina favoriter, men anpassar också dessa beroende på barnets mognad och personlighet. Hur man ställer frågor är viktigt, ledande frågor ska undvikas. Genom att ge barnet information om det som händer förmedlas förståelse av situationen. De ser som ett syfte med samtalet att både bekräfta och normalisera barnets känslor och på så vis avlasta barnet. Familjerättssekreterarna säger också att de vill påverka och förändra situationen för barnet, här ser de ett pedagogiskt syfte i att försöka göra föräldrarna mer delaktiga. De vill att föräldrarna ska se och ta ansvar för barnets behov. Barnets bästa ska bedömas utifrån varje barn och situation och det förändras även över tid. Allmänt sett så är det barnets bästa att ha en god och nära relation till båda sina föräldrar. Familjerättssekreterarna menar att begreppet barnets bästa är parallellt

med barnets behov. Behoven tar familjerättssekreterarna reda på genom att ställa olika frågor till barnet om dess situation, men också genom föräldrarnas beskrivning och allmän kunskap om barn. I samband med att barnet uttrycker sin vilja kan mycket problematiseras, i många fall handlar det om *minst skada principen* där det överordnande är att skydda barnet från negativa konsekvenser av sina uttalanden.

I vår slutdiskussion vill vi lyfta fram att genom de syften som barnsamtalen har läggts ett stort ansvar på familjerättssekreterarna. Detta ansvar gör sig tydligt när familjerättssekreterarna skall välja vilka handlingsstrategier man vill använda sig av i samtalen för att ge barnet möjlighet att komma till tals. Ansvaret som lagstiftningen; barnkonventionen, föräldrabalken och socialtjänstlagen uttrycker ska man som familjerättssekreterare fördela.

Familjerättssekreterarna skall utreda barnets bästa, de skall i sin roll föra barnets talan och tydliggöra barnets röst. De skall göra barnet delaktigt samtidigt som det har ett ansvar i att skydda och avlasta barnet. Genom att involvera föräldrarna i processen med barnet kan föräldrarnas förståelse och ansvar för barnet öka. Föräldrarnas involvering skall dock ligga på ett plan där man i samtalen vill ge barnet utrymme att tala fritt utan föräldrarnas direkta medverkan, men ändå låta föräldrarna ta del av barnets upplevelse av situationen.

Föräldrarnas och familjerättssekreterarnas ansvar kan verka någorlunda tydliga, det är när det rör sig om barnets ansvar som det uppstår komplexitet. Barnets ansvar uppkommer som en oönskad konsekvens av delaktigheten och är något som familjerättssekreterarna problematiserar. När barnets bästa ska bedömas ska barnets vilja och barnets behov täckas in. Enligt Socialstyrelsen ska barnets vilja tydliggöras i utredningen, samtidigt betonas att familjerättssekreteraren har ett konsekvensansvar. Vi uppfattar att detta konsekvensansvar ställs i motsats till barnets rättighet att komma till tals. Ansvaret som barnet ges regleras genom det utrymme som barnet får att uttrycka sin vilja. Det barnet säger behöver bedömas som lämpligt att ta med i utredningen, och barnet själv ska få möjlighet att godkänna vad som ska tas med. Detta leder till ett annat dilemma, i vilken mån ska barnet själv få bestämma över sin delaktighet? Här tar familjerättssekreterarna på sig ett ansvar att skydda barnet från uttalanden som barnen *vill* göra men inte förstår konsekvenserna av. I den här situationen ser vi att familjerättssekreterarna prioriterar barnets bästa på kort sikt, genom att skydda barnet på grund av den aktuella situationen. Konsekvensen blir att barnets vilja inte tydliggörs i utredningen. Detta har både en positiv och en negativ sida. Det uppfyller inte Socialstyrelsens riktlinjer, men våra informanter beskriver hur det kan sammanfalla med barnets bästa, genom att de skyddar barnet från de konsekvenser som kan uppstå om den uttryckta viljan synliggörs för barnets föräldrar. Andra studier visar på samma resultat, att familjerättssekreterare väljer att skriva barnets uttalade vilja som något de själva upplever sig se hos barnet.

I Socialstyrelsens rapport (2004) framkommer det att barnets syn inte alltid kommer fram i utredningarna, orsakerna till detta tror man bland annat beror på att det finns en rädsla hos utredarna att skapa förväntningar hos barnet som inte kan infrias eller att de känner sig osäkra över att tolka det barnet sagt. Vi skulle vilja lyfta fram ytterligare en tänkbar orsak; att man är väl medveten om barnets vilja men väljer att inte skriva den som uttalad av barnet, för att skydda barnet. Vi kommer fram till i vår studie att barnets rätt att komma till tals, som utifrån

barnets bästa ses som en självklarhet, kan ses som ett mynt med två sidor, där familjerättssekreteraren måste hantera det komplexa med att se båda sidor samtidigt, delaktighet och ansvar.

Det skulle vara intressant att se en forskning som belyser barnets synvinkel av hur delaktigheten och ansvaret har ställts i relation till varandra och hur de upplever att familjerättssekreteraren agerat utifrån detta dilemma. I övrigt vad gäller forskning, tycker vi att det skulle behöva analyseras djupare kring hjälpmedlens betydelse i barnsamtal, då det råder så motstridiga uppfattningar kring hjälpmedlens inverkan.

Inom KASAM- teorin så talar man om delaktighet som meningsfullt. Det är just detta som familjerättssekreterarna brottas med, barnet skall egentligen kunna välja vilken delaktighet det vill ha och med detta vilket ansvar de får. I och med att barnet inte har ett konsekvenstänkande i samma utsträckning som en vuxen så har barnet inte heller samma möjlighet att reflektera över vad delaktigheten innebär. Ett syfte med barnsamtalen är att göra barnet medvetet om vad dess deltagande innebär. Barnets ålder och mognad blir här avgörande för vilka handlingsstrategier som används. En begriplig information är viktig, likaså att bemötandet blir anpassat efter barnets personlighet och behov. Att möta varje barn individuellt och utifrån sin unika situation är förenligt med familjerättssekreterarnas innehåll av begreppet barnets bästa. Vad som framkommer i vårt resultat är dock att trots försök i att bemöta barnet på barnets nivå och att försöka förklara innebörden av barnets delaktighet så är det fortfarande många barn som inte förstår vad deltagandet eller uttalanden får för konsekvenser.

För att avlasta barnet från det ansvar som delaktigheten kan innebära anser vi att det är av största vikt att göra föräldrarna än mer delaktiga. Susanne beskriver i vår undersökning (se s. 35) hur föräldrarna ställs inför frågan om hur de skulle reagera om barnet uttrycker något som de inte hade räknat med. Man behöver vidga perspektivet för föräldrarna så att barnets behov på något sätt framträder tydligare. Ytterligare ett sätt att underlätta för barnet i vårdnadstvisten skulle kunna vara att inte använda sig av begreppet *vilja*. Vi ställer oss frågande till om begreppet över huvudtaget är lämpligt att använda i sammanhanget. Våra informanter talar om att de brukar använda sig av alternativa ord för att göra det mer begripligt för barnet (se s. 32), detta tolkar vi som att begreppet är svårt att definiera för ett barn. Genom att förslagsvis använda sig av Mattssons (2006) begrepp *intresse* tror vi att barnets uttalande skulle avdramatiseras och inte upplevas så ansvarsbelastat.

Till sist....

I barnsamtalen, när barnets bästa i vårdnadstvisten ska bedömas, krävs det stor lyhördhet och förmåga att lyssna in på flera nivåer. Vad säger barnet? Vad menar barnet? Vad förstår barnet? Vad påverkar barnet? Handlingsstrategierna som familjerättssekreterarna använder sig av är både gemensamma och individuella. Då tiden i utredningsarbetet på olika sätt är begränsad, krävs det att familjerättssekreteraren snabbt skapar en god relation till både föräldrarna och barnet samt att barnets situation och behov uppfattas på rätt sätt. Man behöver förutom god kunskap om barns kognitiva och narrativa förmåga, ha inlevelse och

engagemang för att barnet ska uppleva att det blivit sett och respektfullt bemött.
Familjerättsligt arbete är att hela tiden befinna att sig i en utvecklingsprocess där ökad kunskap även för med sig att komplexa och svårlösliga dilemman framträder ännu tydligare.

10. Källförteckning

Tryckta Källor

- Antonovsky, A. (1991). *Hälsans mysterium*. Köping: Natur och Kultur.
- Askland, L., & Sataöen, S-O. (2003). *Utvecklingspsykologiska perspektiv på barns uppväxt*. Stockholm: Liber.
- Axelsson, E., & Carlsson, A-M. (2003). *En bro mellan lek och verklighet: Att med utgångspunkt från barnorienterad familjeterapi möta barn i familjerättsarbete*. Göteborgs stad, Backa: Familjerättsbyrån i Göteborg.
- Cederborg, A-C. (2010). *Att intervjua barn: Vägledning för socialarbetare*. Allmänna barnhuset och Socialstyrelsen.
http://www.allmannabarnhuset.se/data/files/Att_intervjua_barn.pdf
- Cederborg, A-C. (2000). *Barnintervjuer, vägledning vid utredningsarbete*. Stockholm: Liber.
- Ewerlöf, G., Sverne, T., & Singer, A (2004). *Barnets bästa*. Stockholm: Norstedts juridik.
- Gustavsson, M. (2005). *Barnets vilja – Socialsekreterares erfarenheter från utredningssamtal med barn i Norrköpings kommun*. Norrköpings kommun.
- Havnesköld, L., & Risholm-Mothander, P. (2002). *Utvecklingspsykologi - Psykodynamisk teori i nya perspektiv*. Stockholm: Liber.
- Hindberg, B. (2003). *Ingen enkel fråga- barns rätt att komma till tals i social barnavård, familjerätt och rättsväsende*. Allmänna barnhusets konferens 31 mars-2 april 2003: Stiftelsen Allmänna barnhuset.
- Holmsen, M. (2007). *Samtalsbilder och teckningar – samtal med barn i svåra situationer*. Lund: Studentlitteratur AB.
- Iwarsson, P. (2007). *Samtal med barn och ungdomar - Erfarenheter från arbete på BRIS*, Stockholm: Gothia Förlag AB.
- Kvale, S., & Brinkmann, S. (2009). *Den kvalitativa forskningsintervjun (2:a upplagan)* Lund: Studentlitteratur AB.
- Larsson, S., Lilja, J., & Mannheimer, K. (2005). *Forskningsmetoder i socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur AB.
- Nilsson, E. (1998). *Att dela ett barn- tvistiga vårdnads mål*. Stockholm: Stiftelsen Allmänna barnhuset och Socialstyrelsen.

Patel, R., & Davidson, B. (2003). *Forskningsmetodikens grunder*. (3:dje upplagan) Lund: Studentlitteratur AB.

Øvreeide, H. (2001). *Samtal med barn. Metodiska samtal med barn i svåra livssituationer*. (2:a upplagan) Lund: Studentlitteratur AB.

Øvreeide, H. (2010). *Samtal med barn, Metodiska samtal med barn i svåra livssituationer* (3:dje upplagan) Lund: Studentlitteratur AB.

Rejmer, A. (2003). *Vårdnadstvister, en rättssociologisk studie av tingsrätts funktion vid handläggning av vårdnadskonflikter med utgångspunkt från barnets bästa*. Lund: Studentlitteratur AB.

Schiratzki, J. (2006). *Barnrättens grunder*. Lund: Studentlitteratur AB.

Sjölin-Nilsson, B., & Nilsson, J. (2009). *Tejping: Ett lekfullt sätt att arbeta med yttre och inre relationer. Kursmaterial för grundkurs i tejping och Emmadockor*. Uppsala: Nilsson & Sjölin psykologkonsult AB. Se <http://www.bof-tejping.com>

Sjöström, R. (2009). *Barnets bästa om föräldrars och samhällets ansvar*. Examensarbete på avancerad nivå. Lunds universitet. Lund. Juridiska institutionen
<http://lup.lub.lu.se/lup/download?func=downloadFile&recordId=1561983&fileId=1565813>

Stern, D. N. (1991). *Ett litet barns dagbok: Vad det lilla barnet ser, känner och upplever*. Stockholm: Natur och kultur

Thurén, T. (1991). *Vetenskapsteori för nybörjare*. Stockholm: Liber.

Nätdokument

BO (2011). *Om barnkonventionen*. Artikel. Stockholm: Barnombudsmannen.
<http://www.barnombudsmannen.se/Adfinity.aspx?pageid=55>
(Hämtad 2011-03-11)

BO (2004) *Samtala med barn och unga*. Informationsskrift. Stockholm: Barnombudsmannen.
http://www.bo.se/files/publikationer,%20pdf/samtala%20med%20barn2004_tillganglig.pdf
(Hämtad 2011-03-14)

Ekroth, M (2006). *Att samtala med barn vid utredningar gällande vårdnad, boende och umgänge*. (C-uppsats) Stockholm: Ersta Sköndal högskola, Socionomprogrammet.
http://www.esh.se/fileadmin/erstaskondal/Uppsatser/socarb/c-upps_06/m_ekroth_cupps.pdf

Erikson, M., & Näsman, E. (2009). *Utsatta barn i familjerättsprocessen: utredarens bemötande och barns strategier*. Artikel. Socialvetenskaplig tidskrift nr 1-2009.
<http://svt.forsa.nu/Pages/search.aspx?search=barns%20delaktighet>

Fagrell, E., & Greger Karlsson, B. (2004). En studie av vårdnads- boende- och umgängesutredningar, röster från berörda barn och föräldrar. Forskningsrapport. FoU Södertörn, Rapport 34/04.

Magnusson, Z., & Rönnerblad, L. (2006). *Barnets röst i Vårdnadstvister* (C-uppsats). Stockholm: Ersta Sköndal Högskola, Institutionen för socialt arbete.
http://www.esh.se/fileadmin/erstaskondal/Uppsatser/socarb/c-upps_06/ronnerblad_magnusson_cupps.pdf

Mattsson, T (2006). *Barnet som subjekt och aktör*. Forskningsavhandling. Uppsala: Iustus förlag. ISBN 91-7678 Familjerätt (2009). *Information om lagreglerna*. Stockholm: Justitiedepartementet. <http://www.regeringen.se/content/1/c6/12/89/17/0941fbd6.pdf> (Hämtad 2011-03-14)

Föräldrabalken

<http://www.lagrummet.se/rattsinformation/Lagar-och-forordningar/>

Glimtar (2004). *Glimtar av barn från vårdnads-, boende- och umgängedomar 1999 respektive 2002*. Socialstyrelsens lägesbeskrivning. Stockholm: Socialstyrelsen
http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/10491/2004-131-30_200413130.pdf (Hämtad 2011-03-09)

Järnesjö, B. (2010). *Familjer i vårdnadsstrider behöver få bättre hjälp*. Familjerättssociomernas riksförening. Artikelserie: Vårdnad/ boende/ umgänge.
<http://www.sfsr.se/index.php?special=articles&id=22-630-7>

Nylander, M., & Lundin, A (2005). *Vem lyssnar på barnet- En studie av familjerättsligt arbete* (C-uppsats). Stockholm: Ersta Sköndal Högskola, Institutionen för socialt arbete.
http://www.esh.se/fileadmin/erstaskondal/Uppsatser/socarb/c-upps_05/lundin_nylander_cupps.pdf

Prop 1997/98:7. *Vårdnad, boende och umgänge*. Regeringens proposition. Stockholm: Regeringen. <http://www.sweden.gov.se/content/1/c4/11/82/3f2de597.pdf> (Hämtad 2011-03-09)

Riksdagen – Socialtjänst Lagen

<http://www.riksdagen.se/webbnav/index.aspx?nid=3911&bet=2001:453#K1>

SCB (2011) *Barns sociala relationer*. Levnadsförhållanden rapport 119. Stockholm: SCB, enheten för social välfärdsstatistik
http://www.scb.se/statistik/_publikationer/LE0106_2009A01c_BR_LE119BR1101.pdf (Hämtad 2011-03-08)

SOFS 2003:14 (2003). *Socialnämndens handläggning av vissa frågor om vårdnad, boende och umgänge*. Socialstyrelsens författningssamling, Allmänna råd. Stockholm: Socialstyrelsen. http://www.famratt.com/pdf/vbu_handbok_2003_14.pdf (Hämtad 2011-03-11)

Socialstyrelsen (2003). *Vårdnad, boende och umgänge*. Stöd för rättstillämpning och handläggning inom socialtjänstens familjerätt. Stockholm: Socialstyrelsen. http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/10571/2003-101-1_20031012.pdf (Hämtad 2011-04-01)

Socialstyrelsen (2004). *Samtal med barn i socialtjänsten*. Kunskapsöversikt. Stockholm: Socialstyrelsen. http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/10348/2004-110-8_20041108.pdf (Hämtad 2011-03-11)

Socialstyrelsen (2006). *Att skiljas – när man har barn*. Informationsbroschyr. Stockholm: Socialstyrelsen. http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/9557/2006-114-32_200611432.pdf (Hämtad 2011-03-09)

Socialstyrelsen (2010) *Familjerätt år 2009*. Stockholm: Socialstyrelsen. <http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/18046/2010-5-26.pdf> (Hämtad 2011-03-09)

SOU 2005:43 (2005). *Vårdnad - Boende – Umgänge, Barnets bästa, föräldrars ansvar Del B*. Statens offentliga utredningar. Stockholm: Socialstyrelsen. <http://www.regeringen.se/content/1/c6/04/55/64/bad3a539.pdf> (Hämtad 2011-03-03)

Bilaga 1

Intervjuguide

3 teman (Frågorna besvaras med fokus på barn 5-8 år)

De fetstilta frågorna har informanterna fått sedan tidigare på mail.

1. SYFTET MED BARNSAMTALET

Vilken lagstiftning styr anledningen till och genomförandet av barnsamtalen?

Hur lång är utredningstiden?

Kan föräldrarna vägra barnsamtalen?

Vilka rättigheter/skyldigheter har barnet i barnsamtalen? Hur kommuniceras det?

Hur bedöms behovet av barnsamtalen, samt dess omfattning (i tid och antal träffar)?

Vad vill du att barnsamtalen ska få för betydelse för a) barnet b) föräldrarna c) annat?

Vilka syften har barnsamtalen?

Vad vill du ska hända i barnsamtalen? Vad vill du att barnet ska få, respektive ge?

Vad vill du undvika?

Vilka strategier/metoder/förhållningssätt använder du för att uppnå barnsamtalens syften?

Händer det att föräldrar är med under barnsamtalen, i så fall när och varför?

Händer det att fler än en professionell är med i samtalen, i så fall när och varför?

Söker du rådgivning från andra professionella?

2. BARNETS BÄSTA

Vad ger du begreppet barnets bästa för innehåll? Vilka generella bedömningar har du kring barnets bästa?

Vad tänker du kring barnets bästa på längre sikt (m a av vårdnadstvisten) i förhållande till barnets bästa i samtalen (upplevelsen/bemötandet)?

Vilka typiska/allmänna behov utgår du ifrån att barnet har utifrån sin ålder/mognad och utifrån sin situation med föräldrarnas vårdnadstvist?

Hur gör du för att få reda på barnets mer specifika/individuella behov?

Vad tänker du kring barnets vilja?

Om du jämför
barnets behov, hur
det exempel på dilemman?

GÖTEBORGS UNIVERSITET
INSTITUTIONEN FÖR SOCIALT ARBETE

barnets vilja och
bedömer du och finns

Vad tänker du kring barnets röst?

Vilken påverkan har föräldrarnas bekräftelse/uteblivna bekräftelse av barnets röst?

3. BARNSAMTALETS GENOMFÖRANDE

Använder du någon särskild mall?

Hur inleder du barnsamtalen?

Vilken sinnesstämning hos barn har du erfarenhet av att möta under ett barnsamtal?

Hur bemöter du olika tillstånd, reaktioner eller uttryck från barnet? Vilka handlingsstrategier/metoder/förhållningssätt använder du när?

Hur tror du att du påverkar barnets syn på sig själv och sin situation? (medlidande, empowerment, manipulation mm)

Vilka observationer gör du av barnets kroppsspråk?

Vilka frågor från barnet är svårast att bemöta?

Finns det reaktioner eller uttryck hos barnet som skapar oro/osäkerhet hos dig?

Finns det tillfällen då du anser att ett barnsamtal är till skada? I så fall, när och varför?

Hur utvärderas barnsamtal på bästa sätt?

Vilken utbildning krävs för att hålla barnsamtal?

Informationsbrev – Intervju

Hej,

Vi är två socionomstudenter, Annica Abrahamsson och Elin Winsnes, som läser termin 6 på socionomprogrammet på Göteborgs Universitet, 210p. Vi skriver nu vårt examensarbete i form av en C-uppsats.

Då vi båda har ett stort intresse av att arbeta med barn och bedrivit vår praktik inom socialtjänstens barn- och familjeområde så har en nyfikenhet väckts kring samtal med barn.

Vårt syfte med denna undersökning är att vi vill ta reda på vilka handlingsstrategier familjerättssekreterarna har när de i ett barnsamtal vill ta reda på barnets bästa i vårdnadstvisten. Vi har valt att kontakta er då ni som familjerättsekreterare har kunskap och erfarenhet som kan hjälpa oss att få svar på våra frågor.

Vi har tidigare varit i kontakt med er för att se om det finns intresse att delta i denna studie och detta är ett förtydligande över er medverkan, vi tackar för ert samtycke.

Du är en av tre familjerättssekreterare som vi kommer att intervju. Intervjun kommer att genomföras på er arbetsplats under ca 1 – 1,5h. Vi kommer att använda bandspelare och inspelningen kommer sedan att transkriberas av oss. Intervjuformen kommer att vara semistrukturerad vilket i vårt fall innebär att vi använder oss av teman med tillhörande frågor.

För att uppfylla konfidentialitetskravet så kommer vi att använda fingerade namn och vi kommer att presentera er som familjerättssekreterare verksamma i västra Sverige. Du som informant kan när som helst välja att avbryta din medverkan, du måste inte heller svara på alla frågor och ditt deltagande är frivilligt. Vi önskar att du tar del av c-uppsatsen innan denna lämnas in och publiceras och ger dina kommentarer, detta för att kunna justera eventuella sakfel. Vi erbjuder dig också att få en kopia av den färdiga c-uppsatsen. Vårt mål är att uppsatsen skall publiceras på institutionens hemsida där allmänheten får tillgång till den.

Enligt överenskommelse är intervju bokad med dig den 21/3-2011, kl 14:15.

Tack för din medverkan!

Vid frågor får du gärna kontakta oss

Annica Abrahamsson
07xx-xxxxxx mail

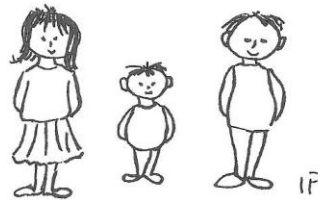
Elin Winsnes
07xx-xxxxxx mail

IP
 VI PRATAR MED MAMMA, PAPPA OCH PELLE. VI TRÄFFAR PELLE HEMMA HOS MAMMA, HEMMA HOS PAPPA OCH PÅ VÅRAT KONTOR. VI PRATAR OCKSÅ MED PELLE'S FRÖKEN I SKOLAN. SEDAN SKRIVER VI NER DET DE HAR SAGT OCH SKICKAR DET VI HAR SKRIVIT TILL DOMAREN.

NÅR DOMAREN VET MER OM PELLE OCH HANS MAMMA OCH PAPPA ÄR DET LÄTTARE ATT BESTÄMMA SÅ ATT DET BLIR SÅ BRA SOM MÖJLIGT FÖR PELLE.

NÄR PELLE'S FÖRÄLDRAR SKULLE SKILJAS

IP
 FÖRUT BODDE PELLE OCH MAMMA OCH PAPPA TILLSAMMANS.

SÅ FLYTTADE MAMMA OCH PAPPA ISÄR.

HUR SKALL DET BLI FÖR PELLE?
 VAR SKALL HAN BO?
 YEM SKALL BESTÄMMA?
 HUR SKALL HAN TRÄFFA MAMMA OCH PAPPA?
 IP

IP
 OM PAPPA OCH MAMMA INTE KAN KOMMA ÖVERENS OM HUR DET SKALL BLI FÖR PELLE KAN DE BE ATT EN DOMARE VID DOMSTOLEN BESTÄMMER DET.

IP
 DOMAREN BEHÖVER VETA LITE MER OM PELLE, PAPPA OCH MAMMA. HUR DE HAR DET OCH HUR DE TYCKER OCH TÄNKER. DOMAREN BER OSS PÅ FAMILJERÄTTSBYRÅN OM HJÄLP.